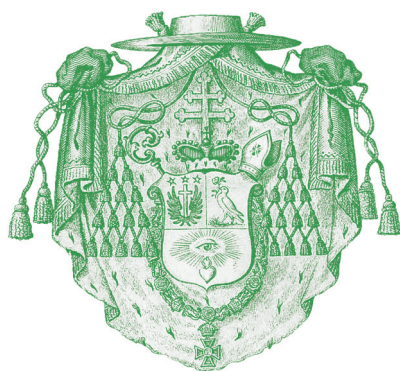

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

II/4.

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. II-4

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON
1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. II-4

A NAGYVÁRADI EGYHÁZMEGYE
ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 427 2

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

II-4. Nagyváradi egyházmegye / Dioecesis Magno-Varadinensis

II-4-0. A nagyváradi latin szertartású egyházmegye 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
II-4-1. MIKLÓSSY FERENC, 1803–1811 (Tóth Krisztina)	16
II-4-2. VURUM JÓZSEF, 1822–1827 (Viliam Judák, Rupert Klieber)	18
II-4-3. LAJCSÁK FERENC, 1827–1842 (Tóth Krisztina)	22
II-4-4. BÉMER LÁSZLÓ, 1843–1850 (Tóth Krisztina)	26
II-4-5. SZANISZLÓ FERENC, 1851–1868 (Tóth Krisztina)	29
II-4-6. LIPOVNICZKY ISTVÁN, 1869–1885 (Tóth Krisztina)	35
II-4-7. IPOLYI ARNOLD, 1886 (Tóth Krisztina)	40
II-4-8. SCHLAUCH LŐRINC, 1887–1902 (Tóth Krisztina)	46
II-4-9. SZMRECSÁNYI PÁL, 1903–1908 (Tóth Krisztina)	55
II-4-10. SZÉCHENYI MIKLÓS, 1911–1923 (Tóth Krisztina)	60
<i>Rövidítések</i>	67
<i>Képarchívum</i>	69

II.4. NAGYVÁRADI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS MAGNO-VARADINENSIS

II.4.0. A NAGYVÁRADI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

Alapítás

Korábban a bihari püspökséget többnyire az utolsó Szent István-i püspökségnek tekintették, ami mintegy záróköve lett a püspökségi szervezet kialakításának, és székhelyét 1091-ben (más források szerint már 1077-ben) I. (Szent) László király helyezte át a védhetőbb Váradra, mivel a kunok Bihar várát feldúlták. Az újabb szakirodalmi elemzések azonban módosították a püspökség korai történetét: a bihari püspökség létezése nem mutatható ki az 1040-es évek előtt, így – bár konszenzus egyelőre nincs – I. Andrást egyre gyakrabban tekintik a püspökség lehetséges alapítójának. Egy 1111-es oklevélben és III. Béla jövedelem-összeírásában 1185-ben még bihari püspököt említenek váradi székhellyel.

A székhely, Várad (a 17. század óta a forrásokban Nagyvárad) a Sebes-Körös partján fekszik, neve a régi magyar *várad* (= kis vár) főnévből ered. Szent László a városban monostort és székesegyházat alapított. A székesegyház a király halálakor (1095) valószínűleg még nem volt készen, de földi maradványait itt temették el. Sírja a Szent László-kultusz erősödésével az ország egyik legjelentősebb búcsújáró helyévé vált. (A legenda szerint a holttestet szállító kocsí magától gördült a városba, azonban ez csak az első volt a székesegyháznak a 12–15. században hírnevet és tekintélyt hozó csodák közül. László király sírjánál a feljegyzések szerint több zarándok is meggyógyult. Szentté avatásakor, 1192-ben felnyitották, majd átépítették a sírt, a fejet pedig leválasztották a testről. A koponya egy 15. században készült ereklyetartóban, hermában ma a győri székesegyházban látható.) A mai is-

mereteink szerint a székesegyházban temették el átmenetileg II. András királyt és hosszabb időre Luxemburgi Zsigmond királyt is (1411-től római királyt, 1433-tól császárt) feleségével, az ugyancsak magyar uralkodóval, Anjou Máriával együtt. Az egyházmegye védőszentje a Boldogságos Szűz Mária.

A püspökség területe és népessége

Az egyházmegye területe kezdetben a hatalmas kiterjedésű Bihar vármegyére, idővel a szomszédos Békés, illetve Zaránd és Kolozs vármegye egyes részeire is kiterjedt. Az Alföld és Erdély találkozásánál kiépülő püspökség a térségnek nemcsak vallási, szellemi centruma lett, hanem meghatározó gazdasági és politikai szerepet is kapott. Virágkorát a középkorban élte, szerepét és jelentőségét csak a török háborúk és a reformáció rendítette meg. Területe három – hódoltsági, Erdélyhez, illetve a Partiumhoz tartozó – részre szakadt. 1556 után a püspökség már csak névlegesen működött, birtokait az erdélyi fejedelmi kincstár foglalta le, a plébániák hívek és papok nélkül maradtak.

Nagyvárad török alóli felszabadulása 1692-ben egyúttal a püspökség újkori történetének kezdete: helyreállították a váradi püspökséget és a barokk kor püspökei újjászervezték az egyházmegyét. A török hódoltság utáni restauráció elindítója Benkovics Ágoston (1681–1702) püspök, befejezője Patachich Ádám püspök (1762–1776) volt. A székeskáptalant, amelyet még Szent László alapított 1093–94-ben, Csáky Imre püspök (1702–1732) szervezte újjá tíz stallummal, ezt a számot Miklóssy Ferenc püspök (1803–1811) egy helytartótanácsi határozat nyomán 1807-ben 16-ra emelte. A gazdagon ellátott káptalan tagjainak felépítették a később elhíresült, a magyar irodalomban az egyházi jólét metaforájává vált „kanonoksort”. Ismét megtelepedtek a szerzetesrendek, ferencesek, jezsuiták, pálosok, premontreiek, kapucinusok, irgalmasok, orsolyiták. Papnevelde (1741) és egyházi nyomda (1745) kezdte meg működését, illetve ekkor épült föl a monumentális székesegyház (1752–1780) és a püspöki palota (1762–1776) is. A püspökséghez tartoztak a Magyarország (tehát nem Erdély) területén élő román görögkatolikusok is, akiknek a 18. század elejétől önálló főesperesük, 1748-tól pedig rítusvikáriusuk volt, végül pedig 1776-ban Mária Terézia királynő Nagyvárad székhellyel püspökséget alapított számukra, amivel a leggazdagabb latin uradalom – a belényesi – teljes egészében átkerült az új gö-

rög főhatóságához és a továbbiakban működésének szilárd anyagi hátterét jelentette.

A 18. századra az egyházmegye területe módosult a középkori állapotokhoz képest: elveszítette a Belső-Kalotasz eget (Bánffyhunrad környékét), viszont bekebelezte a korábban az erdélyi püspökséghez tartozó Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket. Azonban továbbra is Bihar és Békés vármegyék jelentették a szilárd bázist. A trianoni békeszerződés (1920) következtében a nagyváradi egyházmegye székhelye és a plébániák nagyobb része (53) kb. 80 ezer hívővel és 80 egyházmegyés pappal Romániához került, de a népesebb plébániák (32) mintegy 100 ezer hívővel, 90 egyházmegyés és 20 szerzetespappal Magyarországon maradtak.

A nagyváradi püspökség felekezeti megoszlása

	Össz.	r. kat.	%	g. kat.	%	ev.	%	ref.	%	ort.	%
1821	561437	46359	8	89253	16	47725	9	277879	49	96572	17
1843	760588	67931	9	125332	16	62291	8	351080	46	139447	18
1864	806444	80585	10	121221	15	73802	9	359206	45	152879	19
1891	971955	121657	13	145556	15	90921	9	392030	40	180632	19
1908	1157158	161293	14	165168	14	105439	14	453853	39	105439	19
1910 (orsz.)	18 M	9 M	49	2 M	11	1,3 M	7	2,6 M	14	2,3 M	13

Források: 1821., 1843., 1864., 1891. és 1908. évi szemlelapok

A püspökség területének népessége 1821-től 1908-ig megduplázódott (+106%), amivel a felekezeti összetételben eltolódások következtek be. Az egyházmegye azon régiók közé tartozott, amelyekben a latin szertartású katolikusok egyértelműen kisebbségben voltak. A Rómával egyesült (*unitus*), létszámukban megkétszereződött görög szertartású katolikusokkal együtt a 19. század első felében a népességnek csak egynegyedét tették ki, nélkülük csupán alig egytizedét. A népességnövekedésnek egyaránt voltak nyertesei és vesztesei. Ugyan 10%-kal (49-ről 39-re) csökkent, de így is meghatározó maradt a reformátusok aránya, az evangélikusok aránya lényegében stagnált, és végig 10% alatt maradt. Stabílan 33%-ot tett ki a keleti egyházi szegmens, mi-

közben a görögkatolikusok aránya 2%-kal csökkent, az ortodoxoké (görögkeletieké) pedig ugyanennyivel nőtt. Egyértelműen növekedett a latin szertartású katolikusok, valamint az izraelita vallásúak aránya (1821: 3639, 0,6%; 1843: 8308, 1%; 1864: 8514, 1%; 1891: 41015, 4% 1908, 52688: 5%). Ezzel együtt előbbi messze az országos átlag alatt maradt, utóbbi viszont elérte azt. Az eltolódások magyarázata – például hogy a migrációra vagy a családtervezés különböző módjaira vezethetők-e vissza, avagy netán az áttérések játszottak volna szerepet – a statisztikából természetszerűen nem derül ki. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 412.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

A nagyváradai egyházmegye a középkorban hat főesperességből (székesegyházi, homorogi, szeghalmi, kalotai, békési, köleséri) állt. A 18. századra a főesperességek száma négyre csökkent (székesegyházi, békési, krasznai, közép-szolnoki). A 4 főesperesség és 11 esperesség 57 plébániára oszlott, ahol 57 plébános és 18 kisegítő lelkész szolgált.

A török hódoltság után, Benkovich Ágoston (1681–1702) püspök idejében az egyházmegyének mindössze két plébániája volt, 1732-ben 11, 1747-ben 25, 1776-ban 35, 1785-ben 43, 1813-ban 52, 1821-ben pedig 53. Néhány jelentősebb vidéki, falusi plébániától eltekintve – Belfenyér (Belfir RO), Kárásztelek (Carastelec RO), Szentjobb (Sâniob RO), Székelyhíd (Săcueni RO) stb. – elsősorban a nagyobb községek, mezővárosok, központi helyek katolikus lakossága növekedett jelentős mértékben a 19. század elejéig (a bihari Nagyvárad, Belényes/Beiuș RO, Margitta/Marghita RO mellett a békési Békéscsaba, Békésszentandrás, Gyula, Endrőd valamint a szilágysági Szilágysomlyó/Șimleu Silvaniei RO). Miként Magyarország összes egyházmegyéjében, úgy a nagyváradiban sem tartott lépést a népesség számának emelkedésével az egyházi infrastruktúra kiépítése és az egyházi személyzet létszáma.

A plébániák mellett kiterjedt leányegyház-hálózatot is el kellett látni, 1821-ben 757, 1908-ban 1101 filia működött az egyházmegyében. Amint az a felekezeti megoszlást bemutató táblázatból is látható, az egyházmegye latin szertartású katolikusainak száma a 19. század végén 121 ezer fő volt. Ebből 52 ezer fő a bihari területen, 58 ezer fő Békés vármegyében és 11 ezer fő a krasznai és közép-szolnoki főesperesség területén élt. Ez a szám csekély mértékben nőtt az 1910-es évek végéig.

1821-ben az 53 latin rítusú templom mellett 218 görögkatolikus (1864-ben 259, 1908-ban 269), 300 görögkeleti (1864: 313, 1908: 244), 11 lutheránus (1864: 10, 1908: 28) és 216 református (1864: 231, 1908: 244) templom, valamint 12 zsinagóga (1864: 24, 1908: 55) állt. A plébániák száma a millenniumi sematizmus összeállításakor (1896) 66, 1910-ben kerekén 80 volt, és ezzel gyakorlatilag elérte újkori történetének maximumát. 1887-ben 59 lelképásztori egységben kizárólag magyarul folyt a pasztorizáció, minden negyedikben magyarul és németül, illetve magyarul és szlovákul, egyben csak szlovákul. 1908-ig a csak magyarul lelkiszolgálatot végző plébániák száma 64-re emelkedett (kilenc nyelvileg vegyes).

1821-ben és 1864-ben az egyházmegyében ugyanannyi, mintegy 120 pap dolgozott, közülük egyharmadnyian a püspökség központjában. Későbbi kimutatások 129 lelkigondozást végző egyházmegyés papról és 100 szerzetesről (1887), illetve 164 egyházmegyés és 46 szerzetespapról, valamint további kilenc férfi szerzetesről és 251 apácáról (1911) tudnak. Ezzel Nagyvárad az országnak azon egyházmegyéihez tartozott, amelyek a század közepétől kezdve részt vettek a női kongregációk felvirágoztatásában. A női szerzetesrendi növekedés ellenére az egyházi személyzetnek a katolikus hívekhez való aránya visszaesett: amíg 1843-ban 10 ezer katolikusra 367 egyházi személy (pap, szerzetes, apáca) jutott, addig 1911 körül már csak 292. Az egyházi férfiakat illetően ez a csökkenés még erőteljesebb: amíg 1843-ban 10 ezer katolikusra kb. 345 pap jutott, addig 1911 körül már csak 136.

Az egyházmegye legkorábban az egri püspökség alá tartozott, de Szent László a kalocsai főegyházmegyéhez csatolta. Ekkortól a kalocsai érseki tartomány *suffraganeusa* volt egészen 1929-ig. A trianoni békeszerződés (1920) következményeként az egyházmegye kettészakadt. Egy része Magyarországon maradt, ez előbb az egyházmegye magyarországi helynöksége (1919–1924), utóbb apostoli kormányzósága (1924/1929–1941) volt. A helynökség élére 1919-től Széchényi Miklós püspök Lindenberger János nagyváradi kanonokot, debreceni plébánost, majd 1921-től korábbi irodaigazgatóját és oldalkanonokját, Brém Lőrincet nevezte ki, gyulai székhellyel. Püspökének 1923-ban bekövetkezett halála után Brém lemondott a helynökségről, területet 1924-től ismét Lindenberger János irányítása alá helyezték. A székeskáptalan egy részének ezalatt Budapesten volt a székhelye és az Egyetemi templomban végezte a káptalani istentiszteletet.

Az egyházmegye 1918 utáni sorsa

A szatmári és a nagyváradai egyházmegye Romániához került részét a román állammal 1929-ben kötött konkordátum nyomán 1930-ban összevonták és a bukaresti latin országos érsekség alá rendelték. A második bécsi döntést (1940) követően a Szentszék 1941. június 28-án helyreállította a két egyházmegye önállóságát, ettől kezdve 1948-ig közvetlenül a Szentszéknek voltak alárendelve. A nagyváradai egyházmegye élére nem neveztek ki püspököt, azt apostoli kormányzóként előbb Márton Áron erdélyi püspök, majd 1942 tavaszától Scheffler János szatmári püspök kormányozta. Az újabb vesztes háború után, 1948. április 9-től a Szentszék ismét egyesítette a két egyházmegyét. Ezt a román állam nem ismerte el, csak a korábbi erdélyi, ekkor gyulafehérvári püspökség maradhatott fenn a bukaresti érsekség részeként (Schefflert kényszerlakhelyre deportálták, majd bebörtönözték). 1982. október 18-án a két egyházmegyét egyházjogilag ismét különválasztották, amit 1983. május 31-én hajtottak végre. Jelenleg 60 plébániája és mintegy 64 ezer híve van a nagyváradai egyházmegyének.

Papnevelés

1692 után az egyházmegye számára a papokat a kassai *Kisdianumban* nevelték. 1710-ben gróf Csáky Imre püspök (1702–1732) Nagyvárad Várad-Olaszi elnevezésű részében megalapította a szemináriumot, majd Patachich Ádám püspök munkájának köszönhetően a helyi egyházmegyei szeminárium fokozatosan átvette a *Kisdianum* helyét. A 18. század folyamán évente 10–12 klerikust tartott el a nagyváradai egyházmegye saját papneveldejében. Az intézményhez gróf Csáky Miklós püspök (1737–1747) nyomdát is szervezett. II. József alatt a papnövendékek előbb Egerben tanultak, majd a pesti Központi Szemináriumban. 1790-ben ismét megnyílt a nagyváradai egyházmegyei papnevelő és -képző intézet, amely két részből állt: líceumból és szemináriumból. Előbbi élén egy főigazgató, egy dékántanár és még három pap és két világi tanár állt. A szemináriumi előjáróságot pedig egy igazgató, egy aligazgató, egy spirituális és egy tanulmányi felügyelő alkotta. A teológus papnövendékek száma kezdetben 20 körül mozgott. Ennek mintegy felét a nagyváradai görögkatolikus püspökség növendékpapjai tették ki. A hallgatók és tanárok aránya 1867-ben 30:7, 1871-ben 33:10, 1876-ban 26:4, 1881-ben 35:5, 1910-ben 38:6. Az épület bővítésére Schlauch Lőrinc püspök (1824–1902)

alatt került sor. Az egyházmegye Magyarországon maradt részének papképzését 1930-tól a csanádi egyházmegyei szeminárium látta el Szegeден, míg a Romániához került egyházmegyékben 1948 augusztusáig működhettek a papnevelő intézetek (az új román kultusztörvény viszont csak a gyulafehérvárit engedélyezte). A főpásztorok a bécsi *Augustineumba* (*Frintaneum*) 1817 és 1915 között összesen 12 fiatal papot küldtek teológiai továbbképzésre.

Amikor Miklóssy Ferenc püspök 1807-ben hattal megemelte a kanonoki stallumok számát, akkor azokat az irodalmi és tudományos pályán jeles egyházi (nemcsak nagyváradi, hanem más egyházmegyes) férfiakkal töltötték be. Nagyvárad ennek köszönhetően a katolikus tudományosság egyik legfontosabb helyszíne lett. Tudós főpapok sora élhetett a stallumok jövedelmeiből részben vagy teljes egészében a tudománynak.

1877-ben nevezték ki nagyváradi kanonokká Rómer Ferenc Flóris (1815–1889) bencés szerzetest, európai hírű archeológust, a Magyar Tudományos Akadémia tagját. Élete utolsó éveit Nagyváradon töltötte. 1878-ban Fraknoi Vilmos (1843–1924) történetírót hívták meg az egyik kanonoki stallumra. Rómában 1892-ben magyar történeti intézetet, majd magyar művészházat alapított. A középkori, főleg a 15. és részben a 17. századi magyar történelem számos, elsősorban egyház- és diplomáciatörténeti témáját dolgozta fel. 1870-től az MTA tagja. Bunyitay Vince (1837–1915) is a történetírók első generációjának tagja, egyike a korszak legnagyobb egyháztörténészeinek. Kutatói munkáját szentjobbi plébánosként (1863–1875) kezdte, de már a nagyváradi püspökség könyvtárosaként írta meg élete fő művét: *A váradi püspökség történetét*. Bunyitai és a nyomdokaiban járó Karácsonyi János (1858–1929) egyháztörténész is elnyerte az MTA-tagságot. Karácsonyit 1905-ben nevezte ki a király nagyváradi kanonoknak, ekkor ő lemondott budapesti egyetemi katedrájáról és visszatért Nagyváradra.

Az irodalmi stallumot elnyertek közül meg kell említeni még Bubics Zsigmond győri egyházmegyei papot, aki 1887-ben kassai püspök lett; Nogáll János címzetes püspököt, aki kanonoki jövedelméből létesítette a szegény fiatalok nevelésre az úgynevezett Nogáll Intézetet; Wolafka Nándor csanádi, Steiner Fülöp győri és Székely István váradi egyházmegyes papot, utóbbi a budapesti tudományegyetemen a bibliai tudományok professzora volt.

A nagyváradai püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Élet- kor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtart- tam</i>	<i>Áthelye- zés</i>
1. Miklóssy Ferenc (1739–1811)	-	1803. 10. 18.	64	1811. 06. 22. Üresedés: 132 hó	8	-
2. Vurum József (1763–1838)	Szf.	1822. 06. 27.	59	1827. 09. 17. Üresedés: 2 hó	5	Nyitra
3. Lajcsák Ferenc (1772–1843)	Rozs- nyó	1827. 11. 18.	55	1842. 07. 26. Üresedés: 10 hó	15	-
4. Bémer László (1784–1862)	-	1843. 05. 28.	59	1850. 02. 08. Üresedés: 17 hó	7	-
5. Szaniszló Ferenc (1792–1869)	-	1851. 07. 20.	59	1868. 12. 21. Üresedés: 6 hó	17	-
6. Lipovniczky Ist- ván (1814–1885)	-	1869. 06. 09.	55	1885. 08. 12. Üresedés: 11 hó	16	-
7. Ipolyi Arnold (1823–1886)	B.bá- nya	1886. 07. 11.	63	1886. 12. 02. Üresedés: 9 hó	1	-
8. Schlauch Lőrinc (1824–1902)	Szat- már	1887. 08. 24.	63	1902. 07. 10. Üresedés: 15 hó	15	-
9. Szmrecsányi Pál (1846–1908)	Szepes	1903. 10. 08.	57	1908. 08. 08. Üresedés: 34 hó	5	-
10. Széchenyi Mik- lós (1868–1923)	Győr	1911. 05. 30.	43	1923. 12. 01.	13	-
			Átlag 58 év	Üresedés átlaga: 26 hó	Átlag: 10 év	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*inthronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás vagy az új hivatalba történő királyi kinevezés pápai megerősítésé-
nek (*praeconisatio*), illetve Lajcsák Ferenc, Szaniszló Ferenc és Bémer László esetében
lemondásuk dátuma.

A nagyváradai püspökség az egyik legjobban jövedelmező egyházmegye volt. Az üresedések közepes időtartam-átlaga Miklóssy Ferenc püspök halála (1811) után egy több mint tízéves szünet miatt torz, mivel a püspöki birtokok gazdag jövedelme szívesen látott bevételt jelentett a megszorult államkincstár számára. Az ezt követő üresedések átlagosan alig egy évet tettek ki. A hivatalviselés 10 éves átlagos időtartama országos viszonylatban alacsony, ami két, egészségügyi problémák miatt váratlanul megrövidült hivatalviselés következménye (Ipolyi alig egy évig, Szmrecsányi közel öt

évig volt püspök). A jó kondíciókkal bíró egyházmegye célpüspökségnek tekinthető: Nagyvárad ez idő szerinti tíz püspökéből hat korábban más helyen már szolgált, áthelyezésük a kormányzati megbecsülés jelének tekinthető. Egyedül Vurum József püspök az, akinek karrierje nem itt zárult, hanem egy szintén jól javadalmazott egyházmegye, Nyitra élére került. Az élete végéig itt szolgált hat püspök mellett hárman voltak olyanok, akik vagy lemondtak hivatalukról vagy eltávolították onnan: Lajcsák Ferenc és Szaniszló Ferenc betegség miatt önként távozott, Bémer Lászlót viszont az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban vállalt magatartása miatt letartóztatták és lemondatták püspöki méltóságáról. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 413.)

• *Források:* Schem. hist. Varadinen. 1896; Univ. Schem. 1842. • *Irodalom:* BALOGH–GERGELY, *Egyházak*; BARABÁS–MIKLÓS–BODÓ, *Erdélyi egyházaink*; BUNYITAY VINCE, *A váradi ősi székesegyház*, Nagyvárad 1880; BUNYITAY VINCE, *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I–III*, Nagyvárad 1883–1884; *A váradi püspökség a száműzetés s az újr alapítás korában (1566–1780)* (Dr. Málnási Ödön kiegészítéseivel és jegyzeteivel), Debrecen 1935. Reprint kiadás, Nagyvárad 2000–2002; BUNYITAY VINCE, *A mai Nagyvárad megalapítása*, Budapest 1885; BUNYITAY VINCE, *Schlauch Lőrinc beszédei*, Budapest 1890–1898; BUNYITAY VINCE, *Nagyvárad városának története*, Nagyvárad 1907; DÓKA KLÁRA, *A nagyváradi latin és görög-katolikus püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 13 (2001) 3–4: 77–101; EMÖDI ANDRÁS, *A váradi egyházmegye 18. századi alumnusainak – papnövendékeinek és bölcsészballgatóinak – névtára* (Miscellanea Historica Varadinensia I. Tanulmányok Nagyvárad újkori történetéből), Nagyvárad 2009; DR. FLEISZ JÁNOS (szerk.), *Nagyvárad tudós püspökei* (Partiumi Füzetek 25), Nagyvárad 2003; FODOR JÓZSEF, *A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség*, Erdélyi egyházaink évszázadai (szerk. Barabás Zoltán–Miklós László–Bodó Barna) (Romániai Magyar Szó Zsebkönyvek), Bukarest 1992, 77–113; FODOR, *Történelmi szemérem*; FODOR JÓZSEF, *A nagyváradi egyházmegye ideiglenes főpásztorai a XX. században*, Kolozsvár 2008; GERGELY JENŐ, *A váradi püspökség a magyar katolicizmus évszázadaiban (különös tekintettel a 19–20. századra)*, Nagyvárad tudós püspökei (szerk. Fleisz János) (Partiumi Füzetek 25), Nagyvárad 2003, 26–39; GLÜCK JENŐ, *A hajdani nagyváradi egyházmegye dokumentumai (1692–1846)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 11 (1999) 1–2: 75–79; HC VII–IX; JAKUBINYI, *Archontológia*; KOSZTA LÁSZLÓ, *A bihari püspökség alapítása, Nagyvárad és Bihar a korai középkorban* (Tanulmányok Biharország történetéből 1), Nagyvárad 2014, 41–81; MOLNÁR ANTAL, *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez (METEM-könyvek 45), Budapest 2004, 81–102; NAGY MIHÁLY ZOLTÁN, *Megszakítottág és újrakezdet. Fejezetek a nagyváradi egyházmegye történelméből 1919–1924*, Tri-

anon és az egyházak (szerk. Zombori István), Budapest 2022, 153–166; *Nagyváradai schematismus* 1995. *A nagyváradai egyházmegye névtára Szent László király halála 900-ik jubileumi évében*, Nagyvárad 1996; NÉMETHY GYULA, *Aváradai egyházmegye*, Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Dicsőszentmárton 1925, 423–439; *Schem. hist. Varadinen.* 1896; SOLYMOSSI LÁSZLÓ, *Egy tévedés nyomában. Szent László király somogyvári temetésének legendája*, Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon I, (szerk. Illés Pál Attila–Juhász-Laczik Albin), Budapest 2012, 151–171; *Univ. Schem.* 1842; TÓTH KRISZTINA, *Fordulópont a nagyváradai káptalan magyarországi tagjainak életében* (1929), Lymbus 2018, 575–591; ZSÁK J. ADOLF, *A nagyváradai latin szertartás püspökségi szervezete és közigazgatása*, 1901.

- KLIBER, *Bischofslexikon*, 411–415.

BALOGH MARGIT

II.4.1. MIKLÓSSY FERENC [MIKLÓSY, MIKLÓSI] (1739–1811)

Nagyvárad, 1803. október 18. – 1811. június 22.

Csákváron született 1739. április 16-án, nemesi családba, a Miklóssy család radványi ágából. Iskolai éveiről csak annyit tudunk, hogy 1758-ban az egri egyházmegye papnövendéke volt. 1762. szeptember 18-án szentelték pappá. Első lelkipásztori állomáshelye Gyöngyösön volt, ahol kápláni teendőket látott el, emellett az Almásy családnál volt nevelő. 1764-ben Ecséden, majd 1766-ban Nagykállón lett plébános, ahol egyben a szabolcsi esperesi kerület esperese is volt. 1769-ben püspöke miskolci plébánossá és borsodi esperessé nevezte ki. Miskolcon a plébánia épületének felújítása és a templom kőfallal történő körülvétele fűződik a nevéhez. 1770-től gróf Károly Mihály goriziai hercegek teljhatalmú megbízottja volt a tapolcai (ma Miskolctapolca) apátság kezelésében. Egyházi pályája következő lépcsőfokaként 1772-ben az egri székeskáptalan kanonokja, 1776-ban a papnevelő intézet igazgatója, majd 1777-ben székesegyházi főesperes és kanonok, 1780-ban nagyprépost lett. 1780. június 23-án Mária Terézia címzetes biduai püspökké nevezte ki. Ezt követően 1798. december 1-én Eszterházy püspök M-t az egri egyházmegye ügyhallgatójává és általános helynökévé tette. A püspök halála után az egri káptalan 1799. március 19-én káptalani helynökévé választotta. 1801. július 20-án Ferenc király titiopolisi címzetes püspökké nevezte ki.

VII. Pius július 22-én prekonizálta. Püspökké szentelésére 1801. november 15-én, Nagyváradon került sor. A főszentelő a nagyváradi püspök, pókateleki Kondé Miklós volt. 1802-ben az egri káptalan követeként részt vett a pozsonyi országgyűlésen, ahová az egri káptalan azzal az utasítással küldte báró Fischer István örkanonokkal, hogy beszéljék le az uralkodót az egyházmegye területének megosztásáról, vagy legalább azt próbálják meg elérni, hogy ne az országgyűlés, hanem a káptalan tárgyalja a kérdést. Csupán az utóbbit sikerült elérniük. Az országgyűlés megválasztotta M-t abba a bizottságba, amelynek feladata az Erdély és a szomszédos vármegyék közötti vitás ügyek eldöntése – mindenekelőtt a határok kiigazítása – volt. Ferenc király 1803. január 28-án nagyváradi püspöknek nevezte ki. A püspöki rezidencia és a gazdasági épületek ekkor felújításra szorultak, ezért M. kezdetben állítólag vonakodott elfogadni a kinevezést. A pápa június 20-án erősítette meg a döntést. Ünnepléses beiktatására 1803. október 18-án került sor.

A következő években hangsúlyt fektetett mind a világi, mind az egyházi pályára készülő fiatalság nevelésére. Több iskola felépítéséhez járult hozzá anyagilag (például 1805-ben a szarvasi iskolaépülethez). 1806-ban új épületet emeltetett a szemináriumnak, amelynek az igazgatását 1803 óta Lajcsák Ferenc, M. hivatali utódja látta el. M. a tudomány és irodalom pártolására is gondot fordított. 1807-ben a nagyváradi káptalan 10 kanonoki stallumát hat irodalmi stallummal egészítette ki, amelyeket a tudományos és/vagy irodalmi téren kiemelkedő tevékenységet folytató papok nyerhettek el, nemcsak a nagyváradi, hanem más egyházmegyeiből is. Mivel e tisztség birtokosai fel voltak mentve a rezideálás kötelessége alól, e jövedelmük gyakorlatilag élethosszig biztosította szellemi munkájuk anyagi feltételeit. A támogatottak többnyire Budapesten működtek (lásd az egyházmegyetörténeti bevezetőt). M. jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkezett, amelyet végrendeletében a következő püspökre hagyott. Szociális tevékenységéből kiemelkedő, hogy segítette a lelkipásztorokat, a tanítókat és a kántorokat. Az általa e célra létrehozott alap jövedelmét a püspöki körlevelek tanúsága szerint még az 1840-es évek közepén is hasznosították. M. rakta le a püspökség kegyurasága alatt álló hegyközsatári (Cetariu RO) és tenkei (Tinca RO) templomok alapjait is. Végrendeletében jelentős összegeket hagyott a szemináriumra, valamint a rászoruló tanárookra és papokra (140 000–140 000 forintot), továbbá 50 000 forintot a királyra és közel 25 000 forintot szociális célokra (többek között a nagyváradi Salamon-árvaházra és két fiúotthonra).

M. az uralkodóház iránti hűségéről tett tanúbizonyságot, amikor 1809-ben a nemesi felkelés ügyében a környékre érkező József nádort fogadta és száz főből álló lovascsapatot ajánlott meg a franciák ellen. Ugyanabban az évben a királynétól hét rubinkővel és négy sor gyémánttal díszített mellkeresztet kapott, amelyet végrendeletileg a mindenkori püspöknek hagyományozott azzal a kikötéssel, hogy nem lehet elidegeníteni. E mellkeresztet Lipovniczky püspök († 1885) megőrzésre a káptalannak adta át. Az egykorú irodalom tanúsága szerint M.-t támadások érték és – közelebbről nem ismert – rágalmak célpontja lett, melyek egyre inkább megkeserítették életét. 1811. június 22-én, több hónapos betegség után halt meg. Június 26-án temették el a nagyváradi székesegyház kriptájában.

- *Művei*: *Oratio, qua suam Celsitudinem Regiam Josephum Regni Hungariae Palatinum ad Vörösvár, limitaneam I. Cottus Pestiensis possessionem die 19-a Sept. 1795. salutavit*, Pest 1795. • *Források*: RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 166; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Diocezana, 944. • *Irodalom*: BALOGH MARGIT–GERGELY JENŐ, *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia*, Budapest 1993, 27; FODOR, *Történelmi szemiatizmus*, 16, 27; HC VII–IX; KONCZ, *Egri*, 177–178; *Schem. bist. Varadinen*. 1896, 99; *Schem. Varadinen*. 1812, 29; SZÖLLŐSSY KÁROLY, *Az eger-főmegyei papság irodalmi működése*, MS 2 (1888) 6: 777; SZÖLLŐSSY KÁROLY, *A Nagy-Várad egyházmegyei papság irodalmi működése*, MS 6 (1892) 2: 142; WURZBACH.
- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 415–417.

TÓTH KRISZTINA

II.4.2. VURUM JÓZSEF [WURM] (1763–1838)

Székesfehérvár, 1816. november 24. – 1822. április 19.

Nagyvárad, 1822. június 27. – 1827. szeptember 17.

Nyitra, 1827. november 7. – 1838. május 2.

V. 1763. november 27-én született Nagyszombatban, kisiparos családban. Gimnáziumi tanulmányait Trencsénben (Trenčín SK), Pozsonyban és Nagyszombatban folytatta. 1781-ben a nyitrai egyházmegye klerikusa

lett. Teológiát Nyitrán és Bécsben tanult. 1788. augusztus 18-án szentelték pappá, majd Fuchs Xavér Ferenc nyitrai püspök szertartója és titkára lett. 1791-től egyháztörténetet és kánonjogot tanított a nyitrai szemináriumban. Amikor 1804-ben Fuchst egri érsekké nevezték ki, V. elkísérte őt új székhelyére. 1805. március 1-én meghívást kapott az egri káptalanba, az érsek oldalkanonokja lett. 1807-ben elnyerte a kompolti apáti címet, 1810-ben az egri líceum igazgatója lett. Ugyanabban az évben szardikai címzetes püspök, egyúttal a Magyar Királyi Helytartótanács tanácsosa lett. A király 1816. június 7-én (a szakirodalomban tévesen június 2-án) székesfehérvári püspökké nevezte ki, amelyet a Szentszék szeptember 23-án erősített meg. Püspökké Fischer egri érsek szentelte Budán, november 10-én, székét november 24-én foglalta el Székesfehérváron. Ötéves székesfehérvári működésének csak kevés nyoma található a forrásokban és az irodalomban, eltekintve a szokásos adományoktól. 1821 májusában vendégül látta az inkognitóban Ljubljánából Oroszországba utazó I. Sándor cárt († 1825). Ugyanabban a hónapban Rudnay primás esztergomi örökös főispáni beiktatásakor ő szólalt fel a rendek nevében. Bár V. Rudnaynál és a királynál is sürgetőleg kérelmezte, hogy visszatérhessen szülőföldjére, a király 1821. december 21-én áthelyezte a nagyváradi egyházmegyébe. A pápai megerősítésre 1822. április 19-én került sor. Új egyházmegyéjében a püspökség védőszentjének, Szent Lászlónak az ünnepén, 1822. június 27-én lépett hivatalba.

Beiktatása után néhány hónappal kezdődött a pozsonyi magyar nemzeti zsinat, amelyen V. aktívan részt vett és a kiélezett vitákban képviselte teológiai és egyházi álláspontját. A zsinat előtt I. Ferenc megbízásából Somogyi Lipót szombathelyi és Kurbély György veszprémi püspökkel együtt átdolgozta a szerzetesrendek szabályzatait jozefinista szellemben, és ennek kapcsán a zsinaton a szerzetesrendek reformjáért felelős ötödik deputáció vezetésével bízták meg. A tanácskozásokon felszólalt többek között a katolikus bibliafordításnak az aktuális magyar nyelvhasználathoz igazítása ellen, nehogy ezzel támadási felületet adjanak a protestánsoknak. Hiába javasolta az 1816-ban megnyitott bécsi *Augustineumban* (*Frintaneum*) tíz hely finanszírozását magyar kollégisták számára. A püspökökről szóló passzusba beleíratta, hogy azok a jövőben ne „pazarolhassák el” vagyonukat rokonaikra. Megromlott egészségi állapota ellenére V. később az egész egyházmegye vizitációjára vállalkozott. Alaposan átdolgoztatta az egyházmegyei sematizmust és térképet készíttetett a püspökségről. Különös figyelmet szentelt a

hitoktatásnak. Néhány éves ottani működése során a Nagyváradtól északra található Bihar (Bihor RO) kisvárosban templomot, paplakot és iskolát építtetett, biztosította a foglyok pasztorációját, valamint támogatta a Körrös szabályozását. 1827. május 25-én nyitrai püspökké nevezték ki; prekonizációjára a szeptember 17-i konzisztóriumon került sor. Ünnepélyes beiktatása 1827. november 7-én volt. A nagyváradhoz hasonlóan jól javadalmazott nyitrai egyházmegyébe történő újabb áthelyezésének okai eddig ismeretlenek.

V. kora lelkiismeretes püspökének bizonyult mindhárom egyházmegyéjében. Anyagilag támogatta az egyházi, az oktatási és a szociális intézményeket és gondoskodott az általános egyházi és liturgiai előírások betartásáról. Nyitrán többek között leányiskolát létesített, ahol már az alapítás első évében 200 gyermek tanult. Felújította az idős és beteg papok házát, az úgynevezett *Promeritae Queti*-t, támogatta a kerületi kórházat, idősek otthonát és dologházat. Amikor 1831-ben a vármegyében kolera pusztított, saját vagyonából 12 ápolónőt alkalmazott. Az egykori zsolnai (Žilina SK) jezsuita rendházat 1833-ban száz fő befogadására alkalmas árvaházzá (*Sírotár*) építtette át, amelyben a kolerában elhunyt szülők gyermekei számára biztosítottak helyet. Továbbá 14 szegény diákot éves ösztöndíjjal támogatott. Művészetpártolása megnyilvánult a nyitrai rajziskola alapításának kezdeményezésében; e célra 35 ezer forintot áldozott, és felújított épületeket bocsátott az intézmény rendelkezésére. Újjáalapította a Fuchs nyitrai püspök által a nagyszombati orsolyita kolostor, valamint a váci siketnémák javára tett, időközben megszűnt alapítványokat. Saját vagyonából is támogatott olyan szegény plébániákat, mint például a szolopnai (Slopná SK), amelynek temploma tűz áldozata lett. A nyitrai székesegyházat új liturgikus ezüstartyakkal szerelte fel, és jelentős összeget áldozott az esztergomi székesegyház építésére.

V. jó kapcsolatot ápolt az ország politikai elitjével, és személyesen részt vett a magyar országgyűléseken. 1825–1827-ig, 1830–1832-ig és 1836-ban valószínűleg belső titkos tanácsosi tisztet is betöltött. Ezen felül Abaúj, Zólyom és Temes vármegye helyettes királyi biztosaként is működött. A lojalitás tekintetében Rómát részesítette előnyben Béccsel szemben. A Szlovák Tudós Társaság (*Slovenské učenie tovaryšstvo*) és nyitrai tagozatának alapító tagja volt. Később a társaság újraindítását kezdeményezte, amelynek érdekében 1838-ban Pozsonyból nyomdát telepített át Nyitrába. Mécénása volt a Szlo-

vák Nyelv és Irodalom Kedvelői Társaságának (*Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*) és érdeklődött az egyháztörténeti témák iránt. Újra-rendeztette a nagyváradi és a nyitrai püspöki levéltárakat. A gazdag nyitrai levéltári állomány alapján 1830-ban kiadta az első történeti sematizmust (lásd lent). Az ennek során gyűjtött gazdag forrásanyagot történelmi *Opus magnum*-ában, *A nyitrai egyházmegye és püspökeinek emlékezete* című, 1835-ben Pozsonyban szerzőség megnevezése nélkül kiadott művében is felhasználta. Ebben a püspökség történetét a markomannok és a kvádok koráig vezette vissza. Néhány más, a nagyváradi és a nyitrai egyházmegyével kapcsolatos történeti és vallási értekezés mellett általános egyháztörténetet is írt, amely azonban kéziratban maradt.

Amikor 1831-ben megüresedett az esztergomi érseki szék, V-t XVI. Gergely pápa az esztergomi Prímási Főszentszék legfelsőbb bírójává tette meg. 1836. május 14-én Ferdinánd király V-t a Szent István-rend lovagjává tette és nemesi rangra emelte. V. 1838. május 2-án, 74 évesen halt meg a Nyitrától délnyugatra fekvő Mocsonokon (Močenok SK), az ottani püspöki kastélyban. 1838. július 10-én temették el a nyitrai püspöki kriptában; a gyászszertartást Szaniszló Ferenc nagyváradi kanonok végezte. Végrendeletében magánszemélyek (mindenekelőtt közvetlen munkatársai) és egyházi intézmények (többek között: székesegyház, székeskáptalan, szeminárium, könyvtár) mellett jelentős összeggel támogatta a jótékony célú alapítványokat, például 100 000 forintot hagyott a zsolnai árvaházra, amelyet már életében 40 000 forintos alapítvánnyal segített. A végrehajtás érdekében a következő hónapokban elárverezték a püspöki háztartást, ami ritka betekintést nyújt a kor püspöki udvartartásába. A legtöbbet kínálókhöz kerültek különböző időpontokban például a rezidencián tartott ígaslovak: négy díszló (világosbarna herélt), négy háziszolgálatra alkalmas gesztenyebarna herélt, két gazdasági és három ígásló. Elárvereztek különféle kocsikat: egy üvegezett hintót (úgynevezett batárt), hat csézát, valamint „egy szép, aranypaszományos világoskék bársonnyal bélelt dízhintót, egy díszes bakot, nyeregbetéteket és ahhoz tartozó hat, gazdagon díszített lószerszámot”, továbbá három-, hat-, illetve négyfős étkezészetet, nyergeket, hajtócsizmákat és más, lótartáshoz szükséges felszereléseket. Júliusban árverezték el a drágaköveket, az ezüst asztalneműt és a borkészletet: például gyémánttal, smaragddal, cirkonnal és rubinttal díszített keresztek, gyűrűk és aranyláncokat, asztalneműből például egy több mint 500 lat súlyú nagy ezüst asztaldísz, több mint 100

tányért, 150 fős evőeszköz készletet. A borospincében sok más fajta mellett 1822-es és 1834-es évjáratú tokajit találtak.

• *Művei*: *Schem. Nitrien. 1829; Episcopatus Nitriensis*. • *Források*: *Memoria [...] Josephi Vurum, Episcopi Nitriensis [...] occasione solennium exsequiarum [...]*, Pestini 1838; N. N., *Nachrichten [...] über die ungarische Nationalsynode vom Jahre 1822*, Sulzbach 1824; *Episcopatus Nitriensis*, 466–467; *Österreichischer Beobachter* 23. 5. 1821; *Wiener Zeitung* 29. 5. 1821; *Preßburger Zeitung* 12./26. 6. 1838; *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung* 1. 7. 1838; *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1838, I, 307; *Hírnök*, 1838, 5. 24. 2. • *Irodalom*: ANTON BAGIN, *Vybrané kapitoly zo slovenských cirkevných dejín*, Bratislava–Trnava 1980, 114–115; ALEXANDER CSANDA, *Kapitoly z dejín Nitry*, Bratislava 1963; HC VII–IX; IMRICH KOTVAN, *Bibliografia bernolákovcov*, Martin 1957, 321–324; AP [ANTON PAZITNÝ], *Jozef Vurum, nitriansky biskup, bernolákovec, Významné osobnosti Nitry*, 163–164; ĽUBOMÍR VILIAM PRIKRYL, *VURUM (Warum, Wurum) Jozef*, Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska (Július Pašteka et al.), Bratislava 2000, 1486–1487; *Schem. Nitrien. 1822–1867*.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 117–120.

VILIAM JUDÁK–RUPERT KLIEBER szócikkét

fordította: SZIRTES ZSÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

II.4.3. LAJCSÁK FERENC (LAICSÁK, LEICSÁK) (1772–1843)

Rozsnyó, 1825. szeptember 4. – 1827. október 15.

Nagyvárad, 1827. november 18. – 1842. július 26.

A Hont vármegyei Selmezbányán (Banská Štiavnica SK) született 1772. december 19-én, feltehetően nemesi családba. Alsó és középfokú tanulmányait Selmezbányán, majd Egerben végezte, a filozófiát Pozsonyban hallgatta. Az esztergomi főegyházmegye papnövendékeként 1789-től Nagyszombatban teológiát tanult. Mivel a teológia elvégzése után korhiány miatt még nem volt szentelhető, ugyanott többek között elemi iskolai hitoktatási feladatokat látott el.

1795. december 28-án Fuchs Ferenc nyitrai püspök szentelte áldozópappá. Rövid ideig Léván (Levice SK) káplán, majd Batthyány József esztergo-

mi érsek 1796-ban szentszéki jegyzővé tette meg Kondé Miklós belgrád–szendrői felszentelt püspök mellé, aki hamarosan felfigyelt L. tehetségére és szorgalmára. Miután Kondét a király 1800 augusztusában nagyvárad püspökké nevezte ki, L-t is magával vitte új egyházmegyéjébe, ahol püspöki titkárrá és szentszéki jegyzővé tette meg. Kondé püspök halála évében, 1803-ban L. a püspöki szeminárium élére került, amelynek igazgatását 1814-ig látta el. Az 1804-es nagyvárad sematizmus szerint L. ezenfelül Bihar vármegye táblai ülnöke, 1805-től az alapítványi pénztárak kezelője lett. Az egyházi ranglétrán emelkedve 1807-ben kanonok és szentszéki ülnök, 1813-ban közép-szolnoki, 1816-tól krasznai, 1821-től békési, később székes-egyházi főesperes. 1824-ben a püspöki líceum igazgatója lett.

1825. február 18-án rozsnyói püspökké nevezte ki az uralkodó. A pápa június 27-én erősítette meg a döntést. Püspökké Vurum József püspök szentelte augusztus 21-én Nagyváradon. Ünneplés beiktatására szeptember 4-én került sor. Rozsnyói működéséről rövid hivatalviselése miatt kevés információval rendelkezünk. Ami bizonyos, hogy a helyi oktatás fejlesztését fontos feladatának tartotta; 5000 forintos alapítványt tett a rozsnyói iskola harmadik tanári katedrájának felállítására, valamint 3400 forintosat a rimaszombati (Rimanská Sobot SK) iskola javára. 1827. május 25-én az uralkodó nagyvárad püspökké nevezte ki. Ugyanezen év október 15-én XII. Leó pápa felmentette a rozsnyói egyházmegye kötelékéből és a nagyvárad egyházmegye élére helyezte át. Új székhelyére történő átutazása során a debreceni polgárság közbenjárására bőkezűen támogatta az ottani katolikus templom tornyának építését. Püspöki székét új székhelyére történő ünneplés bevonulása után két nappal, 1827. november 18-án foglalta el.

Új egyházmegyéjében is felkarolta az iskolák ügyét, amelyet elősegített, hogy az uralkodó a nagyvárad tankerület főigazgatójává és királyi tanácsnökká nevezte ki, e két feladatkört 1837-ig töltötte be. Több iskola felépítését, illetve alapítását támogatta, többek között Váradolasziban (később Érolaszi, Olosig RO), Érsemjénben (Șimian RO) és Érmihályfalván (Valea lui Mihai RO). Három jelentős alapítványt is tett árvák neveltetésére: kettő nevelőintézet formájában Váradolasziban nyílt meg, egy pedig Szilágysomlyón (Șimleu Silvaniei RO) működött. Az intézményekkel elsősorban a vegyes házasságokból származó árvák katolikus nevelését akarta biztosítani. A fiúnevelő intézet 1828-ban nyílt meg 12 növendékkel, akik mellé további hat árva érkezett a Némethy-alapítványtól. Ugyanabban az évben nyílt meg a kör-

nyék első leánynevelő intézete. A püspök az intézetek számára megfelelő ingatlant is vásárolt. Végrendeletében kikötötte, hogy amennyiben hagyatékából a két intézetnek nem jutna 15–15 ezer forint, a fiúintézet házáat adják el és az érte kapott összeget a leányintézet alapjához csatolják. A harmadik alapítvány feltehetően csak 1843-ban kezdett el működni. Ennek támogatásával az árvák a szilágysomlyói plébánosnál, illetve nevelőszülőknél nevelkedtek, akik a gyermekek taníttatására támogatást kaptak. Szociális intézkedései kiterjedtek a püspöki alkalmazottak özvegyeire és árváira, akik részére nyugdíjat biztosított, továbbá 1837-ben egy szegényház építtetésére. Nekrológok szerint az 1831. évi kolerajárvány idején jelentős összeget (20 ezer, más forrás szerint 50 ezer) forintot áldozott a rászorulókra, és az 1836 júniusában Nagyváradon leégett mintegy 200 ház újjáépítéséhez fával járult hozzá, amiért a király elismerését fejezte ki.

Lelkipásztori tekintetben L. működése kevésbé volt jelentős. 1831-ben egyházmegyéje kánoni vizitálásába kezdett, ami a kolerajárvány miatt már a következő évben megszakadt. A vizitáció folytatása a források alapján nem állapítható meg egyértelműen. Amikor L. 1835 tavaszán tartósan megbetegedett, Hám szatmári püspök vállalta át püspöki funkcióinak jelentős részét. A Szentszék a püspökség helyzetéről szóló 1836. január 7-i jelentésre adott 1838. márciusi válaszában felszólította, hogy különleges figyelmet szenteljen a vegyes házasságokra azokon a területeken, ahol a katolikusok kisebbségben vannak. Ennek és feltehetően a Clemens August Droste zu Vischering kölni érsek és a porosz kormány között a vegyes házasságok körüli úgynevezett kölni vita hatására – amely a kölni érsek 1837. évi letartóztatásában csúcsosodott ki – L. 1839. március 15-én püspöki körlevelet és április 22-én ehhez tartozó instrukciót adott ki a vegyes házasságok ügyében, ezzel felbolygatva a magyar közéletet is. Az 1791. évi törvényekkel ellentétben L. csak abban az esetben engedélyezte az egyházmegye papjainak az aktív közreműködést a vegyes felekezetű párok esketésében, ha az akatolikus fél reverzálissal félreérthetetlen módon kötelezte magát a gyermekek katolikus nevelésére. Ellenkező esetben a házasságkötés hivatalosan csak passzív asszisztenciával történhetett. Az utasítást a konzervatív körök is visszautasították, és először csak Scitovszky rozsnyói püspök támogatta nyíltan; az érintett Bihar vármegyében heves ellenállást váltott ki. Bihar és más vármegyék az udvarhoz folyamodtak. Ennek következtében L. formális figyelmeztetést kapott, amely engedelmességre és az érvényes szabályozások

betartására szólította fel. Az ügyben nyílt vita támadt különösen L. és a vegyes házasságban élő katolikus bihari táblai ülnök, Beöthy Ödön között. Utóbbi újraválasztása országgyűlési képviselővé vitatott körülmények között meghíúsult. Kettőjük nyílt levelei fordításban és nyomtatásban az országhatáron túl is a nyilvánosság elé kerültek. Ettől függetlenül L. házassági utasítása végül mintául szolgált a püspöki konferencia 1840. július 2-i, egész Magyarországra vonatkozó körleveléhez.

A különféle állami kitüntetések elnyert L.-t 1840 júniusában szélütés érte, aminek következtében egyik felére teljesen lebénult. Állapota nem javult, ezért felmentést kért hivatali szolgálatai alól, amelyet XVI. Gergely pápa 1842. július 26-án adott meg számára. Az év végén a Szentszék által címzetes érsekké kinevezett L. a váradi kapucinusok kolostorába vonult vissza, ahol 1843. május 5-én elhunyt. A kapucinusok ottani sírboltjában temették el május 8-án.

• *Művei:* ALEXANDER KOPPY (kiad.), *Oratio, qua excellentissimo ac illustrissimo Domino Francisco Lajcsák... anno MDCCCXXXIII die V. maji supremam diem obeunti virtutem aestimandi gratia parentavit*, Pest 1843. • *Források:* RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 167; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioecezana, 843, 849, 939; *Vereinigter Ofner-Pester Zeitung* 1. 1. 1832, 13. 10. 1842; *Der Adler* 26. 5. 1843 (nekrológ). • *Irodalom:* FAZEKAS CSABA, *Lajcsák Ferenc nagyvárad püspök és Beöthy Ödön két levélváltása a vegyes házasságokról* (1839), Sárospataki füzetek 13 (2009) 1: 11–32; GYENIS ANTAL, *Korszerű magyar apostolok. Lajcsák Ferenc (1772–1843) nagyvárad püspök*, Egyházi Lapok 65 (1942) 136–137; HC VII–IX; HORVÁTH, *Fünfundzwanzig Jahre*, 490; LOPUSSNY ÁGOST GYULA, *A Szent József-intézet múltja és jelene. Visszaállításának százados fordulója emlékéül*, Nagyvárad 1895, 137–165; JOHANN MAILÁTH, *Die Religionswirren in Ungarn*, I, Regensburg 1845, 106–112; ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, II, Pécs 1842, 655–663; *Schem. Rosnavien*. 1901, 18; *Schem. Varadinen*. 1802–1825; *Schem. hist. Varadinen*. 1896, 100; VANYÓ TIHAMÉR, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona Országainak Egyházmegyéiről 1600–1850*, Pannonhalma 1993, 291–305; *Eugen von Beöthy und der Bischof von Großwardein*, Altona 1840; *Laicsák Ferencz nagyvárad püspök életrajza*, A pesti növendék-papság Magyar Iskolájának Munkálatai 15, Pest 1848, 240–270.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 417–419.

TÓTH KRISZTINA

II.4.4. BÉMER LÁSZLÓ, BEZDÉDI ÉS KISBÁKAI BÁRÓ (1784–1862)

Nagyvárad, 1843. május 28. – 1850. február 8.

A források többsége szerint 1784. április 8-án, más adatok szerint 1788-ban született Kisbákán (Szabolcsbáka), nemesi családba. Apja báró Bémer Antal, anyja báró Dőry Krisztina voltak. Anyai ágon a család nemesi eredete 1360-ig nyúlik vissza, a bárói rangot a család egyes képviselői a 18. század közepén nyerték el. Kempelen Béla szerint B. apja, Antal 1809-ben indigenátust nyert, amelyet a magyar országgyűlés cikkelyezett be. Középfokú tanulmányait Egerben, majd Ungváron végezte jeles eredménnyel. 1804-ben a szatmári egyházmegye kötelékébe lépett, a filozófiát a szatmári püspöki líceumban, a teológiát a pesti Központi Szemináriumban hallgatta. 1807-ben, amikor báró Fischer István szatmári püspököt egri érsekké nevezték ki, a tehetséges fiatal papjelöltet magával vitte új székhelyére, ahol 1811. április 13-án pappá szentelte. Ezt követően néhány hónapig Gyöngyösön volt káplán.

Gyöngyösi káplánként kitűnt egyházi szónoklataival, ami lehetővé tette, hogy magasabbra lépjen az egyházi ranglétrán. Kunszentmárton város elöljárói kegyúri minőségükben 1812. szeptember 7-én plébánossá választották a mindössze 28 éves B-t, aki emellett a kunsági kerületi és helyi iskolák igazgatója és felügyelője, valamint a Csongrád vármegyei tábla ülnöke lett. Itteni működéséhez kötődik a kunszentmártoni második káplánság megszervezése (1813). 1813. november 7-én B. szentelte fel az új városházát, és a franciákon aratott győzelem emlékére *Te Deum*-os misét celebrált. 1815 őszétől kezdve arra törekedett, hogy előkelő városi plébánosi állását a jóval keletebbre található Fényeslitke plébánosi állására cserélje, mivel onnan családi birtokrészét közelebről tudná adminisztrálni. A tanács és az érsek beleegyezése után 1816 júniusában megvalósult a csere, ezzel egyidőben a kisvárdai kerület esperese és több vármegyei tábla ülnöke lett. 1828-ban bátmonostori apát, 1830-ban egri kanonok lett. 1830-tól kanonokként a Foglár Intézet prefektusi tisztségét is ellátta. 1833-ban a káptalan második követeként részt vett az országgyűlésen. Itt Buzsán Hermann horvátországi követ mellett szólalt fel, aki ellenezte azt a felterjesztést, hogy a feliratok, a leiratok és a törvények nyelve kötelezően a magyar legyen. B. azt kérte, hogy a horvátokkal szemben a nyelvkényszert ne alkalmazzák. B. 1840-ben

is részt vett az országgyűlésen. Időközben 1837-ben egervári prépost és a Hétszemélyes Tábla ülnöke, majd 1838-ban dulcinói választott püspök lett.

Az uralkodó 1843. február 9-én nagyvárad püspökké nevezte ki. A pápa az április 3-án tartott titkos konzisztóriumban prekonizálta. Szentelésére 1843. május 14-én a veszprémi székesegyházban került sor. A fő felszentelő a veszprémi püspök, Zichy Domonkos volt, a társszentelők báró Barkóczy László székesfehérvári és Deáky Zsigmond caesaropoli címzetes püspökök voltak. Installációjára május 28-án került sor. Egyik első püspöki ténykedéseként konzisztóriumot tartott, amelyen az egyházmegye ügyeiről tanácskoztak. Ennek eredményeként már az első hónapokban rendelkezéseket hozott a plébánosi kinevezésekről, az új állomáshely elfoglalásáról és a javadalmak cseréjének módjáról, továbbá az esperesi, esperes helyettesi, titkári hivatalokról. 1845-ben meghatározta a Lajcsák-féle árvaház prefektusának kötelességeit. B. egyik fő törekvése a katolikus könyvkiadás és sajtó támogatása volt, püspöki körleveleiben több felhívást találunk e tárgyban. 1848 májusában például aláírási íveket köröztetett a Jó és olcsó könyvtársulat javára.

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc B. életének jelentős fordulópontja volt, mivel egyértelműen a végül alul maradt erőkhöz csatlakozott, akik beható változásokra és az országnak a Habsburg-háztól való függetlenségére törekedtek. Az egyházmegyei zsinatok tartását szorgalmazó Scitovszky pécsi püspök javaslatát 1848 májusában elvetette azzal az indoklással, hogy fontosabbnak tartja az egyház érdekeinek védelmét a pesti minisztériumban. Az úrbéri szolgáltatások eltörlése kapcsán szorgalmazta, hogy az egyházi birtokosok is élvezhessék azt a kártérítést, amelyet a világiak részére az 1848. évi IX. törvénycikk biztosít. B-t 1849. december 24-én letartóztatták és Pestre vitték. Az 1850. évi haditörvényszék vádpontjai szerint 1849 márciusában részt vett a forradalmi kormány országgyűlésének egyes ülésein, áprilisban egyházmegyéjében kihirdette a Habsburg-ház trónfosztását kimondó határozatot, és Kossuthhoz a nyilatkozatot elismerő hódolati feliratot intézett. Ezen felül a híveket és a papságot ellenállásra és kitartásra buzdította a Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter által elrendelt ima által. A vád fő tanúja a békésszentandrási Adeodat Bovrik pap volt, aki elkötelezetten teljesített tábori kápláni szolgálatot a szabadságharc alatt, és ennek kapcsán B. körleveleivel igazolta magát. B. ellen azt is felhozták, hogy rendelkezésre bocsátotta a Nagyvárad és Szentmárton közötti vadas-

kertet lőszergyártás céljára. B. később a budai ferences kolostorba került egyfajta házifogságba. Viale Prelà nuncius szorgalmazta, hogy B-t lemondatása fejében bocsássák szabadon. Bár Scitovszky prímás már ennek megfelelően megállapodott Haynau tábornokkal, B-t 1850. február 8-án lemondatták püspöki tisztségéről és minden vagyonától megfosztották, majd a hadbíróság március 4-én kötél általi halálra ítélte, amelyet nem sokkal később 20 év várfogságra mérsékelt. Ahogy a többi elítélt püspök és pap (mint például Rudnyánszky beszercebányai és Lemény gyulafehérvár-fogarasi püspökök) esetében, úgy B. ügyében is szívós háttérküzdelem kezdődött az egyházi és az állami hatóságok között az illetékesség miatt. A nuncius a politikától függetlenül sem volt jó véleménnyel B-ről: 1849 májusában úgy vélte, B. „gyenge ember, akiben nem lehet megbízni” (*„uomo debole e da farsene poco conto”*). A nuncius szerint B. kezdettől fogva jobban törődött a püspöki jövedelmekkel, mint a püspöki kötelezettségekkel, és ennek megfelelően a hívek kevésbé tisztelik. Mégis, általános egyházi szempontok miatt a nuncius és sürgetésére Scitovszky hercegprímás is kitartóan kiálltak B-ért.

A Szenszék a tárgyalások során még 1850 áprilisában elfogadta a kényszer szülte püspöki lemondásokat, ugyanakkor engedményeket szerzett az érintettek részére. Az uralkodó kegyelemben részesítette B-t, aki nem térhetett vissza a nagyváradi egyházmegyébe. Ausztriában, először a bécsi, majd a Maria Enzersdorf-i ferences kolostorban, később hosszú ideig Dél-Tirolban, a neustifti kolostorban élt. A szabadelvű sajtó állítása szerint itt szűkösségben részesült; az egyházközelben *Das Vaterland* egyik tudósítójának válasza szerint azonban B. külön lakosztályt, szolgát és tetszés szerinti ellátást kapott. Az egyre inkább ellátásra szoruló B. pénzét a prépost kezelte, és a kolostor elhagyásakor a megmaradt jelentős összeget kiszolgáltatta neki. B. 1859-ben térhetett haza Magyarországra. Szaniszló Ferenc nagyváradi püspök több alkalommal jelentős összeggel segítette. Anyagi problémáit jelezték a hivatalos bécsi lapban 1858 első heteiben közzétett közlemények is. Élete utolsó éveit Sátoraljaújhelyen, majd Ungváron töltötte, ahol házat vásárolt. A beköltözés után néhány nappal azonban egy rövid betegség következtében, 77 évesen, 1862. november 4-én elhunyt. 7-én ideiglenesen az ottani római katolikus templom sírboltjába temették. Néhány héttel később Szaniszló püspök a holttestet Nagyváradra szállíttatta, majd december 15-én a székesegyház sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

15 évvel B. halála után az Osztrák–Magyar Államvasút inspektora, B. Reiner († 1890), aki emellett szabadelvű sajtóorgánumok tárcaírója is volt, anekdotaszerű visszaemlékezéseket közölt az egykori püspökről. Eszerint B. egyházkormányzása idején a rendelkezésére álló jelentős anyagi forrásokat a kérelmezők seregének válogatás nélküli támogatására és kártyaszenvedélyére fordította. Bécsi száműzetése idején a kor híres sebésze, Franz Schuh († 1865) előadásait hallgatta, melynek során többször találkozott az orvostudomány iránt ugyancsak érdeklődő egykori veszprémi püspökkel, Zichyvel, ám tüntetően nem vettek tudomást egymásról.

• *Művei*: *Lelki vezér; vagy is: igaz ájtatosságra és erényre buzdító különféle gyakorlatok, elmélkedések, és imádságok*, 1–2, Bécs 1851–53. • *Források*: RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Publico-ecclesiasticae, 168; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Dioeceszana, 943; *Wiener Zeitung* 26. I. 1858; *Das Vaterland* 6. I. 1861; *Die Presse* 9. II. 1862; *Neue Freie Presse* 30. IO. 1887; *Schem. Agrien. 1814–1843; Schem. hist. Varadinen. 1896*, 100–101. • *Irodalom*: BARNA GÁBOR ET AL. (szerk.), „...Körös vizének napkeleti partján...” *Kunszentmárton, a mezőváros*, Kunszentmárton 2008, 143, 269; DÓSA JÁNOS–SZABÓ ELEK, *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton 1933–1934, 139–141; FODOR JÓZSEF, *Báró Bémer László nagyváradi megyés püspök (1843–1849–1862)*, Nagyvárad tudós püspökei, 63–66; HC VII–IX; JÓZSA LÁSZLÓ, *Báró Bémer László, a szabadsághős váradi püspök*, Honismeret 15 (1987) 4: 20–21; JÓZSA LÁSZLÓ, *Kunszentmárton utcanevei*, Kunszentmárton 1990, 63–65; LUKÁCS, *Vatican*; SARNYAI MÁTÉ CSABA, *Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez*, Fiala egyháztörténet írásai (szerk. Fazekas Csaba), Miskolc 1999, 114–118; TERNYÁK CSABA, *Bémer László egri kötődései*, Nagyvárad tudós püspökei, 25–30.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 419–423.

TÓTH KRISZTINA

II.4.5. SZANISZLÓ FERENC, TORDAI [SZANISLÓ] (1792–1869)

Nagyvárad, 1851. július 20. – 1868. december 21.

1792. augusztus 2-án született Szombathelyen Szaniszló Márton ötvös és Ferber Erzsébet fiaként. Apai ágról a család nemesi eredetű (Gombos néven), először a 17. század végén Tordán (Turda RO) említik, ekkor még az

unitárius valláshoz tartozóként. Sz. nagyapja, Szaniszló István Bécsben tanulta ki az ötvös mesterséget, majd miután 1731-ben katolizált, ugyanabban az évben Szombathelyre települt. Sz. az elemi iskolát, a gimnáziumot és a líceumot is Szombathelyen végezte kiváló tanulmányi eredménnyel. 1809-ben Somogy Lipót Márton püspök felvette a szombathelyi egyházmegye kötelékébe és a pesti Központi Szemináriumba küldte. Itt a pesti egyetemen folytatta teológiai tanulmányait. 1813-ban a bécsi *Pazmaneumba* került, ahol 1815-ben teológiai doktori oklevelet szerzett. Hazatérve Somogy püspök 1815. december 17-én pappá szentelte, s még ugyanebben az évben a szombathelyi szeminárium tanulmányi felügyelőjévé nevezte ki. Az intézet első doktoranduszai közé tartozott. Josef Pletz tanulmányi igazgató kezdetben zárkózottnak tartotta Sz-t (aki „kicsit magasán hordja az orrát”), melyet magas fokú előképzettségére vezetett vissza; a későbbi években az intézmény vezetői pozitívan értékelték szorgalmát és lelki életét. Sz. bécsi tartózkodását elsősorban az ihlet, avagy sugallat témakörében írt értekezésének szentelte, ezen felül fejlesztette francia nyelvtudását, hogy majd a püspöki irodában szükség esetén hasznát vehesse. 1817-ben engedélyt kapott arra, hogy a Magyar Udvari Kancellárián végezzen gyakorlatot. Itt talált egy tisztviselőt, akitől magánúton magyar jogot tanult. Jó kapcsolatot épített ki Alexander Alagović rosoni választott püspökkel (1809–1829), a későbbi zágrábi püspökkel (1829–1837) is, akinél többször is vendégeskedett. Sz. bécsi tartózkodását a *Frintaneumban* kétszer egy évre meghosszabbította újabb továbbképzés céljából.

1818 augusztusában, Szent István ünnepén a bécsi kapucinus templomban a „keresztény hazaszeretetről” a Magyar Udvari Kancellária felkérésére tartott prédikációja tetszést aratott a hívek körében és nyomtatásban is megjelent. Egy bécsi tanácsos azonban felvilágosult eszméket, túlzott nacionalizmust és a Szent Szövetség elleni irányultságot vélt felfedezni a beszédben, ezért rendőrségi kivizsgálást indítványozott. Az udvari kancellária kérelmezte ugyan a császárnál, hogy Sz. a jövőben részt vehessen az üléseken, erre azonban nem kapott engedélyt, majd 1819 húsvétján jó bizonyítvánnyal elbocsátották a kancellária kötelékéből. Szombathelyre visszatérve 1819–1820-ban püspöki szertartó, majd 1830-ig a püspöki líceumban az egyháztörténet és az egyházjog tanára volt. Az 1822. évi sematizmus szerint ezen felül szentszéki ülnök és a püspöki bíróságon kötelékvédő, az 1828. évi szerint zsinati vizsgáló.

Ahogy az a frintaneisták esetében szokásos volt, I. Ferenc 1823-tól egészen 1829-ig minden évben jelentést kért Somogy püspöktől Sz. működéséről, többek között arról, hogy milyen hivatalokat töltött be és feladatait hogyan végezte el. Utóbbi Sz-t mindvégig dolgoznak és kötelességtudónak jellemezte. Valószínűleg ennek köszönhető Sz., hogy 1830-ban a pesti egyetem rendes hittanárává és hitszónokává nevezték ki. 1832-ben négykötetes hittankönyvet adott ki, amelynek magyar nyelvű fordítása 1839-ben a felsőfokú iskolák tankönyve lett. 1834-ben a vasvár–szombathelyi székeskáptalan tiszteletbeli kanonokja, 1836-ban pedig a nagyváradai káptalan kanonokja lett, az irodalmi stallumok egyikét kapta. 1839-ben az uralkodó cholti apáttá nevezte ki és még ugyanebben az évben a pesti Központi Szeminárium rektora lett. Itt különös figyelmet fordított a növendékek lelki életének kibontakoztatására; a lelkigyakorlatokat minden alkalommal személyesen vezette. A katolikus sajtó létesítésében és terjesztésében tevékenyen részt vett, három újságnak alapító tagja és szerkesztője volt: 1841–1842 között az elsősorban a papságot megszólító *Fasciculi Ecclesiastico-Literarii* című folyóiratnak, 1841–1843-ig pedig a *Religio és Nevelés* című hetilapnak és melléklapjának, az *Egyházi Tudósításoknak*. 1844-ben a Helytartótanácsban az egyházi ügyek előadója lett, s az uralkodó választott püspökké nevezte ki. 1848-ban a budai, majd a Bécs melletti Maria Enzensdorf-i ferences kolostorba vonult vissza. Itt dolgozta ki a lelkigyakorlatokról szóló munkáját, amely Scitovszky hercegprímás figyelmét is felkeltette: 1850-ben országos penitenciáriussá nevezte ki. Ekkoriban már a püspöki szék várományosai közé tartozott, azonban a nunciatúra levelezése szerint a hercegprímás és a pápai követ rábeszélése kellett ahhoz, hogy elhagyja a kolostort. Viale-Prelà nuncius szentéletű, tanult és megfontolt emberként jellemezte Sz-t („*uomo di santa vita, di molta dottrina e prudenza*”).

Alexander Bach belügyminiszter Sz-t ajánlotta első helyen a királynak az elítélt Bémer nagyváradai püspök hivatali utódjául. Az előterjesztésben felhozta mellette jámborságát, kellemes modorát, valamint a trón és a törvényes kormány iránt tanúsított „töretlen hűségét és ragaszkodását”. A kinevezésre 1850. augusztus 30-án került sor. 1850 szeptemberében Nagyszombatban Sz. már kinevezett nagyváradai püspökként tartotta a prímás által összehívott lelkigyakorlatot. IX. Pius az 1851. február 17-i konzisztóriumon prekonizálta. 1851. május 25-én szentelte püspökké Nádasdy Ferenc érsek a kalocsai székesegyházban; a társszentelők Girk György és Deáky

Zsigmond címzetes püspökök voltak. 1851. július 12-én érkezett székhelyére, miután sikerült elérnie, hogy a püspöki palotában elszállásolt katonaság onnan kiköltözzön. Székfoglalóját 20-án tartotta.

Sz. püspöki működésének súlypontját egyértelműen az egyházi oktatásügyre és a nevelésre helyezte. Már 1853-ban elhatározta a kanonokokkal, hogy egyesíti a három meglevő árva alapítványt (Salamon, Némethy, Lajcsák), valamint az ifjúság nevelését szolgáló egyéb alapítványokat, és kisleányiskolát állít fel. A terv csak évekkel később, különféle akadályok leküzdésével valósulhatott meg. Mivel sem a Salamon-intézet, sem az átépített Lajcsák-intézet épületei nem feleltek meg a kor követelményeinek, előbbit eladták, utóbbit pedig lebontották. Az így keletkezett üres telken 1867–1868-ban épült fel a Szent József Intézet, melyről Sz. több alapítvánnyal és később végrendeletében is jelentős összeggel gondoskodott. Az 1853-ban a Lajcsák-alapítvány egyik otthonában elhelyezett lányokat a nagyváradi orsolyitákra bízta, akiknek a székhelyén levő iskolájának bővítéséhez 1858-ban jelentős összeggel járult hozzá. A szintén székhelyén működő bölcsőde és az 1856-ban alakult óvoda vezetésével 1858-ban a szatmári irgalmasrendi nővéreket bízta meg. Sz. az intézmények működéséhez három évre évi 500 forint segélyt biztosított. A nővérek rendelkezésére bocsátott egy lányiskolát is, amelynek egy Várad-Újvárosban (Nagyvárad egyik városnegyedében) található ház adott otthont. Az épületet 1859-ben saját költségén és Hoványi Ferenc kanonok jelentős hozzájárulásával vásárolta meg. A szomszédos telek megvásárlásával Sz. az intézmény bővítésének lehetőségéről is gondoskodott. Alapítvánnyal támogatta a szilágysomlyói (Șimleu Silvaniei RO) gimnáziumot, amely az egyházmegye északkeleti részén a katolikusok egyetlen középiskolája volt.

Különös figyelmet szentelt a papnövendékek képzésére. A más egyházmegyékben tanulókat visszahívta a püspökségbe. Gondot fordított retorikai készségük fejlesztésére és önképzésre buzdította őket. Ennek egyik eszköze volt a szemináriumban a teológia és a szépirodalom művelésére, a hazafias szellem és nyelv terjesztésére alakult magyar gyakorló iskola, de e célrt szolgált az is, hogy a tanulmányaikat befejező vagy befejezéséhez közeledő tanulóknak évenként nagyobb mennyiségű könyvet osztott ki. A szemináriumban a teológiai mellett bölcsészeti oktatás is folyt, melynek finanszírozását Sz. magára vállalta. A papnevelő intézet alapját 1855-ben 7500 forinttal, 1865-ben további 5000 forinttal támogatta, és végrendeletében is

jelentős összeget juttatott az intézménynek. Szociális intézkedései terén megemlítenéd, hogy 1852-ben alapítványt tett a papság és az egyházi kántortanítók javára; 1868-ban a papi nyugdíjalaphoz több mint 5000 forinttal járult hozzá. Papjai lelki szükségletéről is gondoskodott: nagybőjtben minden szombat este elmélkedéseket (*consideratio*), majd 1853 augusztusában lelkigyakorlatot tartott egyházmegyéje papjai számára.

1859-ben és 1866-ban hozzájárult a háború költségeihez, ezen felül 1859-ben magára vállalta két katonatiszt gyógyítási és ápolási költségeit. A különféle állami és egyházi kitüntetések elnyert Sz. 1861-től kezdve foglalkozott a püspökségről való lemondás gondolatával. Első erre irányuló, 1861. október 5-ei kérését a Szentszék november 4-én elfogadta azzal a feltétellel, hogy utódja kinevezéséig folytassa az egyházmegye kormányzását. Mivel tudomására jutott, hogy a pápa nem szeretné a lemondását, Sz. nem hozta nyilvánosságra tervét, és 1862-ben kijelentette, hogy lemondását tárgytalannak tekinti. 1864-ben szélütés érte, 1865-ben lábszárfekély miatt több hónapig fekvő beteg volt. 1868-ban magára vont a közvélemény figyelmét, amikor az egyházi államnak az olasz egységmozgalommal vívott nehéz küzdelme támogatása céljából évi 10 000 frankot áldozott húsz pápai „zuáv” kiállítására. A nagyváradi kanonokok ezt az összeget fejenként évi 500 frankkal növelték, az első, 18 000 frank összegű részletet ekkor már kézbesítették a nunciaturának. A következő felmentési kérelmét, melyet a nunciusnak és a királynak is megküldött, 1868. november 1-én írta. Ebben magas korára és rossz egészségi állapotára, valamint a szerzetesi élet iránti elkötelezettségére hivatkozott, ugyanakkor visszautasította a koadjutor általi megoldást. Kérelmét követően gyógykezelésre indult. A kultuszminisztérium javaslatára a király november 26-án elfogadta a lemondást és még ugyanaznap kinevezte Lipovniczky Istvánt az egyházmegye új főpásztorának. IX. Pius pápa személyesen írt Sz.-nek, amelyben kérte, hogy hivatali feladatait utódja székfoglalásáig lássa el. A székeskáptalan Sz. hivatalban maradásáért, a hercegprímás és a nuncius azonban a lemondás elfogadásáért szállt síkra a Szentszéknél. A pápa 1868. december 21-i felmentő brévéjét Sz. 1869-ben pástorlevélben tette közzé, majd március 4-én a Bécs melletti Hietzingbe, ősszel pedig a bécsi kapucinus kolostorba vonult vissza, ahol 1869. december 13-án, 78 évesen hunyt el.

Sz. kifejezetten szerény életmódot folytató püspök hírében állt, akinek tág tere nyílt az anyagi javak felhasználására. Az elhunyt alkalmából meg-

jelent újságcikkek szerint püspöksége alatt közel másfélmillió forintot áldozott jótékony, vallásos és hazafias célokra. Az 1870 áprilisában ismertetett végrendeletében jelentős összegeket hagyott különféle egyházi intézményekre, a hivatalnoki karra és a személyzetre, valamint 54 000 forintot a rokonságra. A katolikus ügy iránt máskor mutatott nagy buzgalmát figyelembe véve szokatlan felekezeti türelemnek tűnik, éppen ezért szkepszist ébreszt az a korabeli adat, amely szerint Udvari földesuraként adományokkal támogatta a helyi protestáns gyülekezetet. Végakarátának megfelelően a hietzingi temetőben helyezték örök nyugalomra.

• *Művei*: Egyházi beszéd a keresztény hazafiságról [...], Bécs 1818; *Doctrina Religionis Romano-Catholicae in usum Academiae Juventutis*, 1–4, h. n. 1832; *Forma externa spiritualium exercitiorum per v. clerum ecclesiae hungaricae asservandorum quam privatae opinionis instar exhibet*, Bécs 1850; *Manuale sacerdotum in sacra solitudine, seu meditationes, instructiones* [...], Nagyvárad 1860. • *Források*: NRKEL Püspöki körlevelek 1851–1869; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 168; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catholica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioecezana, 857, 944, 945, 946, 947; DAW Frintaneum, Protokolle des Priesterkollegs St. Augustin; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Grazer Volksblatt* 16. 12. 1869 és 30. 4. 1870; *Das Vaterland* 15. 1. 1868; *Wiener Zeitung* 6. 2. 1869; *Sion. Eine Stimme in der Kirche für unsere Zeit* 12. 1. 1870 (nekrológ); *Schem. Sabarien. 1818–1836; Schem. hist. Varadinen. 1896*, 101–102. • *Irodalom*: ABAI IMRE, *A tordai Szaniszló-család Szombathelyen*, VSz 3 (1936) 365–370; ADRIÁNYI, *Vaticanium*; DOBRI MÁRIA, *Szaniszló Ferenc (1792–1769). A neves püspök emlékére, születésének 200. évfordulójára*, VHHK 19 (1992) 2: 3–9; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FODOR JÓZSEF, *Szaniszló Ferenc püspök váradi működése*, Nagyvárad tudós püspökei, 67–77; HC VII–IX; LOPUSSNY GYULA, *Tordai Szaniszló Ferencz*, Nagyvárad 1896; LUKÁCS, *Vatican*; PÁL FERENC, *Mozaikok Szaniszló Ferenc szombathelyi munkásságához*, Nagyvárad tudós püspökei, 43–54; TUSOR, *A bécsi Frintaneum tagjai*, 209–224, *A bécsi Augustineum*, 32–43; VOIGT VILMOS, *A Religio és Nevelés (1841–1849) és létrehozója: Szaniszló Ferenc*, Lelkiség és irodalom. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére (szerk. Bajáki Rita et al.), Budapest 2017, 504–507; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 423–428.

TÓTH KRISZTINA

II.4.6. LIPOVNICZKY ISTVÁN, LIPOVNOKI (1814–1885)

Nagyvárad, 1869. június 9. – 1885. augusztus 12.

1814. augusztus 15-én a Bars vármegyei Aranyosmaróton (Zlaté Moravce SK) született nemesi családba, Lipovniczky Imre és Szabadhegyi Nepomucena szülöktől. Apai ágon a család eredete a 13. századra nyúlik vissza: a család őse, Bethlehem 1244-ben kapta meg Lipvok (Lipovník SK) községet az uralkodótól több más birtokkal együtt. L. középfokú tanulmányait a komáromi bencés gimnáziumban kezdte meg, majd a győri jogakadémián folytatta. 1832-ben az esztergomi főegyházmegye papnövendéke lett, és mint ilyen a teológiát Nagyszombatban végezte. Mivel 1836-ban korhiány miatt még nem volt szentelhető, így egy évet Esztergomban töltött. Áldozópappá szentelésére 1837. augusztus 21-én került sor.

Ezt követően Udvardon (Dvory nad Žitavou SK) lett káplán. Már ekkor élénken részt vett a közéletben: az 1841-es sematizmus az Esztergom vármegyei tábla ülnökeként, valamint Verebély (Vráble SK) és Szentgyörgy (Svätý Jur SK) (érseki) prediális székének ülnökeként említi. Ugyanebben az évben az esztergomi érseki helynökségnél lett levéltárnok, majd 1844-ben Kopácsy József prímás az érseki udvarba vette át, könyvtáros és levéltárnok minőségben. Közben a korábbi közéleti tisztségei mellett a Hont és Bars vármegyei táblák ülnöke, valamint Vajka (Vojka nad Dunajom SK) és Érseklél (Arcibiskupský Lél SK) érseki prediális székének is az ülnöke lett. 1846-ban Komárom város a plébánosává választotta, s a prímás egyben a komáromi esperesi kerület helyettes esperesévé nevezte ki. Új szolgálati helyén ezen felül a Nógrád vármegyei tábla ülnöke is lett. 1847-ben az uralkodó a Szent Benedekről nevezett Esztergom melletti apátság címét adományozta neki. Több korabeli újság említi a komáromi református szuperintendenshez, Nagy Mihályhoz és az evangélikus espereshez, Molnár Gáborhoz fűződő barátságát, amelynek köszönhetően 1848-ban egységesen léptek fel az antiszemita kihágások ellen. L. az 1848. szeptember 17-ei komáromi tűzvész után a Szent András-templom újjáépítéséhez gyűjtött adományokat, de az építkezés befejezését késleltették a forradalmi események. Híre kelt az 1849. évi kolerajárvány idején tanúsított példás helytállásának is.

L. az 1848/49-es forradalom és szabadságharc nyílt támogatásának pártjára helyezkedett. 1848 októberében felszentelte a komáromi népfelkelés

zászlaját és buzdító beszédet tartott a mozgalomnak, a város 1849. évi ostromakor nem hagyta el a várost, hanem kitartásra és az egyesült császári-királyi és orosz seregek elleni ellenállásra buzdított. A harcok előrehaladtával elhagyta a király említését a liturgiából. További, később ellene felhozott vádpontok szerint gyűjtéseket szervezett a sebesült honvédek javára, egy lovas felszereléséhez pedig egy pisztoly ajándékozásával járult hozzá. Két évi fogság után a pozsonyi katonai törvényszék megfosztotta komáromi városi plébánosi hivatalától és 1852. augusztus 15-én kötél általi halálra ítélte. Az ítéletet később várfogságra enyhítették („várfogság vasban”), melyet 1853-ig Aradon töltött le. A fogságban töltött évek utóhatásaként gyógyíthatatlan reumában szenvedett, melynek következtében 1873-tól kezdve nem tudott járni. A későbbiekben Esztergomba helyezték, majd 1854-ben címeitől megfosztva szabadon bocsátották a fogságból. A következő két évben az esztergomi főegyházmegyei könyvtár őreként dolgozott. Rehabilitációjának első lépéseként 1856-ban az uralkodó visszaadta neki apáti címét, majd 1860-ban érsekújvári (Nové Zámky SK) plébános lett. 1861 februárjában az uralkodó esztergomi kanonokká nevezte ki. Az egyházi ranglétrán előrehaladva 1863-tól esztergomi főszékesegyházi plébános, 1865-től a pesti királyi ítélőtábla prelátusa lett. Báró Sennyey Pál, a Helytartótanács ideiglenes vezetője (*tavernicus*) és a magyar ókonzervatívok vezetője kiemelten támogatta L-t, és 1866-ban a püspökök többségi szavazata ellenében a székesfehérvári püspöki székre ajánlotta az uralkodónak. Ferenc József azonban a kormánynak ezt a javaslatát indoklás nélkül visszautasította, ekkor Simor hercegprímás is kifejezetten L. ellen foglalt állást. Valószínűleg e visszautasítás kompenzálására lett L. 1866-ban a Helytartótanács tanácsosa és arbei választott püspök. Utóbbi minőségében 1867-ben részt vett a királyi pár koronázásán és az ünnepség keretében ő vitte előttük az apostoli keresztet. Az ekkor létesített Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri tanácsosi tisztséget viselt és az akkor élénk viták keresztttüzében álló népiskolai törvény javaslatán dolgozó I. ügyosztály vezetője lett.

Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868 novemberében – Simor hercegprímás kifejezett jóváhagyásával – támogatta Szaniszló nagyváradi püspök lemondási kérelmének továbbítását Rómába és egyben L. kinevezését Szaniszló hivatali utódjának. Az ezzel kapcsolatos kabinet-előterjesztés csak igen óvatosan említi a jelölt előéletét, helyette a hercegprímás szavait idézve méltatja L-t, aki jártas „a legnehezebb és a legsajátosabb egyházi

ügyekben”. Ezenfelül L. szükség esetén „fel tudja emelni a hangját az egyház érdekében” és „jó magyar”, aki „nem hiába hordja a mellén” a Szent István-rend keresztjét. Az uralkodó 1868. november 26-án nevezte ki L-t, a pápai megerősítésre csak Falcinelli nuncius decemberi kedvező javaslatát követően, 1869. április 20-án került sor. Püspökké 1869. május 23-án szentelte Simor János esztergomi érsek, a társszentelők Zalka János győri és Szabó József címzetes püspökök voltak. Püspöki székét június 9-én foglalta el.

Hivatalba lépése után néhány hónappal Rómába utazott az I. Vatikáni Zsinatra, ahová 1869. november 29-én érkezett meg és lényegében a magyar püspöki kar többségének álláspontját támogatta. A július 13-i előzetes szavazáson további 12 magyar kollégájához hasonlóan *non placet*-tel szavazott.

Falcinelli nuncius Giacomo Antonelli pápai államtitkár felszólítására egyenként levelet intézett a magyar püspökökhöz, köztük 1871. május 25-én Haynald érsekhez, Szabó püspökhöz és L.-hez, hogy formálisan vessék alá magukat a zsinatnak és hirdessék ki határozatait. Leveléhez e három főpásztornak csatolta latin fordításban a pápai államtitkár hozzá intézett levelet is. L. 1871. június 10-én válaszolt a nunciushoz. Leszögezte, hogy a magyar püspökök, köztük ő maga is elfogadták a már kihirdetett dogmát és nem szólaltak fel ellene, ha korábban ellenezték is a tárgyalását. Feleslegesen tartotta, hogy a dogma elfogadását külön kijelentse, ugyanis a püspökökről és zsinatokról szóló konstitúció schémája két éves határidőt ír elő arra, hogy a tartományi zsinatok kihirdessék a zsinati határozatokat. Eddigi hallgatásának egyrészt lelkipásztori okai voltak, mivel egyházmegyéjében 80 000 elszórtan élő katolikus jut 800 000 akatolikusra, másrészt a *placetum regium* felújításával megtiltották a kihirdetését, ezzel korlátozva a püspökök szabadságát. L. valóban törekedett arra, hogy más felekezetek képviselőivel gyümölcsöző viszonyt alakítson ki. 1871-ben például baráti üdvözlét küldte a tiszántúli református egyházkerület új szuperintendensének, Révész Bálintnak hivatalba lépése alkalmából, és leveléhez fényképmásolatot mellékel a Vatikánban őrzött értékes Corvina kódex néhány lapjáról.

L. hivatali működésének első fontosabb intézkedései közé tartozott az egyházi adminisztráció és az egyházmegye igazgatásának egyszerűsítése és egységesítése. Szabályozta például a házasság által törvényesített gyerekek anyakönyvezését. 1873-ban az esperesek jogait és kötelességeit a megváltozott politikai és egyházi viszonyokhoz igazította. 1875-ben a templomszám-

adások elkészítésének módjáról rendelkezett. Két évvel később az egyházmegyei hivataltól érkező rendeletek gyors és pontos betartására hívta fel a papság figyelmét. 1879-ben az esperesi kerületek új beosztását közölte körlevél útján, ennek kialakításában szerepe volt a modern közlekedési útvonalaknak és kommunikációs hálózatoknak – vasút, postahálózat, távirda – is; e rendelkezés 1880. január 1-én lépett életbe. Két plébániát, illetve két önálló lelkészséget alapított: 1871-ben a mezőkeresztesi (ma Biharkeresztes), 1880-ban a nagyszalontai (Salonta RO) plébániát, 1874-ben a csorvási, 1884-ben pedig a mezőberényi kuráciát.

L. fontosnak tartotta a katolikus szellemi élet és az egyházi tudományosság továbbfejlesztését. Ennek előmozdítása érdekében támogatta Bunyitay Vince nagyváradi városi lelkész egyházmegye-történetének kiadását. A papságot – pásztorleveleiben is – egyházi sajtótermékek, folyóiratok és könyvek (például *Religio*, *Magyar Korona*, *Havi Közlöny*), valamint a Szent László Társulat céljainak és vállalkozásainak támogatására buzdította. Hangsúlyt fektetett az egyházi oktatásügy fejlesztésére is, körleveleiben gyakran szólította fel a papságot, hogy vegye komolyan oktatási feladatát. Ez összefüggésben állt az 1868. évi 38. törvénycikkkel is, amely községi iskolák felállítását helyezte kiállításba arra az esetre, ha az egyházi iskolák egy bizonyos képzési színvonalat vagy az oktatás körülményeire vonatkozó feltételt háromszori megintés után sem érnek el, illetve nem teljesítenek. 1879-ben visszatekintve addigi püspökségére, megemlítette, hogy sikerült elérnie az egyházmegyéje összes tanítója illetékének szabályozását és kiegészítését a törvényben előírt minimumig. 1884-ben a római katolikus tanítók Országos Segélyalapjához 1780 forinttal járult hozzá. 1870-től sajátos módon tette lehetővé a püspökség káplánjai számára, hogy járandóságukat negyedévente 25 forinttal növeljék: a feltétel évente egy-egy mise felajánlása volt L. hivatali elődjéért, Szaniszló püspökért, L. szüleiért, illetve ő magáért. Mivel a feltételek teljesítésével kapcsolatban kételyei merültek fel, 1881-ben ismét felszólította a támogatást felvevőket e kötelességük teljesítésére és a misék pótlólagos elvégzésére.

L. élete és püspöki működése utolsó éveiben erős reumatikus bántalmakban szenvedett, melynek következtében 1875-ben végleg tolószékre kényszerült. Rómából engedélyt kapott arra, hogy ülve misézhesen. Püspöki teendői hatékony ellátása érdekében 1876-ban segédpüspököt kapott Junák István nagyprépost személyében. Junák 1879-ben bekövetkezett halála után feladatát a jótékonyágáról ismert és Kempis Tamás „Krisztus kö-

vetése” c. munkáját magyarra fordító Nogáll János († 1899) vette át, akit 1880-ban Grazban szenteltek fel a pergamói egyházmegye címére. Betegsége ellenére L. továbbra is kézben tartotta az egyházmegye vezetését, állandóan tájékozódott az eseményekről és fontos döntéseket hozott. 1877-ben például megtiltotta a papoknak azt az elterjedt gyakorlatot, hogy a temetéseket a filiák esetében a kántortanítókkal végeztessék. 1878-ban megbízta Storno Ferenc festőt a nagyváradai székesegyház, valamint a püspöki palota dísztermének kifestésével. A halála után készült hivatalos állásfoglalások és az újságtudósítások szerint L. egyházkormányzásának utolsó éveiben a püspökség javainak igazgatása „aggasztó módon széthullott”, pénzügyeiben jelentős szabálytalanságok álltak fenn. L. halála után néhány hónappal egy képviselő konkrét, drasztikus szemrehányásoknak adott hangot interpellációjában, melyet Trefort kultuszminiszter válaszában határozottan helyre tett. Püspöktársaihoz hasonlóan L. különféle egyházi és állami címekben és kitüntetésekben részesült. Így az egyház és a tanügy terén, valamint a közügyek előmozdítása körül szerzett érdemei miatt 1872-ben valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki az uralkodó. Ugyanezen évben megengedte neki, hogy elfogadja és viselje a Jeruzsálemi Szent Sír-rend nagykeresztjét. Ezen kívül a Német Lovagrend Mária-keresztjét is viselte. 1881-ben az uralkodó első osztályú Vaskorona-rendet adományozott neki, XIII. Leó pápa pedig ugyanebben az évben pápai trónállóvá és római gróffá nevezte ki. Szintén 1881-ben Nagyvárad város díszpolgárává választotta.

L. 1885. augusztus 12-én, közel 71 évesen halt meg. Augusztus 17-én végakaratának megfelelően Nagyváradon, a váradoszati köztemetőben, saját sírboltjában helyezték örök nyugalomra. A temetési szertartást Zalka János győri püspök végezte.

• *Művei.* Az aranyimisés áldozár vándorpályája. Egyházi beszéd, melyet mélt. Galanthai Fekete Mihály ur cz. novii püspök papi jubileumának ünneplésekor 1857. máj. 24. az esztergomi főszékesegyházban mondott, Esztergom 1857; Az igaz élet és a nagylelkűség áldásai. Halotti beszéd, melyet nagyméltóságú és förtisztelendő Kunszt József Kalocsai és Bácsi Egyesített Főegyház érsekének [...] gyászünnepén 1866. ápr. 11. a kalocsai érseki főegyházban mondott, Pest 1866. • *Források:* NRKEL Püspöki körlevelek 1869–1885; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 168; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioeceszana, 875, 950; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Das Vaterland* 1. 5. 1871 és 23. 7. 1899; *Budapesti Közlöny* 1872. 5. 30.; *Havi közlöny az elméleti és gyakorlati lelkipásztorság köréből* 1881. 11. 1.; *Budapesti Közlöny* 1881. 5. 8.; *Neue Freie Presse* 10. 12. 1885; *Wiener Zeitung* 24. 1.

1886; *Die Presse* 25. 1. 1886; *Pester Lloyd* 20. 7. 1899; *Schem. Strigonien. 1832–1843, 1845, 1847–1848, 1850–1857, 1859–1868; Schem. hist. Varadinen. 1896, 102.* • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Vaticanum*; BICZÓ ZALÁN, *A Győri Királyi Jogakadémia visszaállításának dokumentumai és Lipovniczky István megnyitóbeszéde*, Jog, állam, politika 2 (2010) 4: 173–183; HC VII–IX; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 479–480; NAGY, *Régi nevek*, 86–88; NÉMETHY, *Series parochiarum*, 84, 137, 249, 745; SALACZ, *A vatikáni zsinat és a placetum*, A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 4 (1934) 392–433; SARKADY ISTVÁN, *Hajnal. Arczképekkel és életrajzokkal díszített album*, Budapest 1873, 41–42; ZAKAR PÉTER, *Lipovnoki Lipovniczky István élete (1814–1885)*, Komárom a szabadságharcban 1848–49. Válogatás a Komáromi Napok történész konferenciának előadásaiából 1992–2016 (szerk. Kiss Vendel–Számadó Emese), Komárom 2016, 177–199; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850.*

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 428–432.

TÓTH KRISZTINA

II.4.7. IPOLYI ARNOLD (STUMMER, IPOLYI-STUMMER) (1823–1886)

Besztercebánya, 1872. május 2. – 1886. június 7.

Nagyvárad, 1886. július 11. – 1886. december 2.

1823. október 20-án született, a szakirodalomban több helyen olvasható Ipolykeszi (Kosihy nad Ipl'om SK) helyett a Hont vármegyei Disznós községben (Kmet'ovce, Derzsénye/ Drzenice SK része) Stummer Ferenc főszolgabíró és Szmrecsányi Arsenia fiaként nemesi családba. Apai ágon ősei Hont és Békés vármegyében viseltek tisztségeket, valamint a katonai pályán szereztek érdemeket; Stummer György 1741-ben kapott nemességet katonai szolgálataiért. Anyai ágon a család nemesi eredete a 13. századig nyúlik vissza.

I. tanulmányait először magánúton, szülőhelyén végezte, de a vizsgákat a lévai (Levice SK), a korponai (Krupina SK) és a selmebányai (Banská Štiavnica SK) gimnáziumokban tette le. 12 éves korában felvételt nyert az esztergomi egyházmegye kötelékébe, és a pozsonyi kishazmatiumba (*Emericanum*) került. Az itt eltöltött két év után tanulmányait a nagyszombati püspöki líceumban folytatta. Végül Kopácsy érsek 1840-ben a bécsi *Pazmaneumba* küldte. 1845-ben korhíány miatt még nem volt szentelhe-

tő, így az előző évben elhunyt Mednyánszky Alajos főhivatalnok és tanügyi reformer, később királyi kincstárnok házában szolgált, akinek 1830-ban született fia, Dénes mellé került nevelőnek. A történelem iránt érdeklődő Mednyánszky Alajos terjedelmes könyvtára hatással volt az ifjú S.-re is, aki ekkor kezdte el írni *Magyar mythologia* című, Jakob Grimm német mitológiáját követő művét. A munka 1854-ben jelent meg és irodalmi vitát indított el, amellyel a papnövendék váratlan hírnevet szerzett.

1847. augusztus 4-én szentelték áldozópappá, majd egy évig Szentpéterre (Petrovany SK) került káplánnak. 1848 októberében engedélyt kapott, hogy elfogadja a gróf Pálffy Ferdinánd Lipót pozsonyi főispán által felajánlott nevelői, illetve udvari kápláni állást. Mivel a Pálffy család a forradalom és szabadságharc eseményei miatt Badenbe távozott, Kunszt József általános helynök a Szent Üdvözítőről nevezett pozsonyi templom szónokává nevezte ki. A Pálffy család visszatérte után 1849-ben elfoglalta nevelői és udvari kápláni állását, egyúttal a család kegyurasága alá tartozó zohori (Zohor SK) plébánia adminisztrátora, 1855-től pedig plébánosa lett. Ugyanebben az évben az építészeti műemlékek felügyeletére és vizsgálatára felállított császári–királyi központi bizottság a pozsonyi helytartósági kerületbe *conservátorrá* nevezte ki. Mint ilyen beutazta a gondjaira bízott területet és gondoskodott az ott található – elsősorban középkori egyházi – műemlékek felméréséről. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, a Bécsi Archaeologiai Társulat és a brünni császári és királyi Morva–Sziléziai Tudományos Társulat történeti és statisztikai osztálya rendes tagjai sorába választotta. Akadémiai székfoglalóját 1860-ban a deákmonostori bazilikáról tartotta. 1860-ban az egri egyházmegye kötelékébe lépett át, Pór Antal szerint ebben döntő szerepet játszott az egri ordinárius ajánlata.

A következő éveket élénk közéleti tevékenység és az egyházi pályán való fokozatos előrehaladás jellemezte. Az Ipolyi nevet először írói álnévként használta, majd 1866-tól már a sematizmusokban is ezen a néven van feltüntetve, 1867-ben címzetes apáti kinevezését is e névre kapta. 1869-ben az Ipolyi-Stummer név használatát kérelmezte testvéreivel, de kérelmét elutasították. Ennek ellenére továbbra is az Ipolyi-Stummer, illetve a nyolcvanas évektől csak az Ipolyi nevet használta, ami a tudós pap magyar identitásának erősödésére utal.

Az évek során különféle társulatoknak lett tagja, közéleti funkciókat vállalt és számos művészettörténeti, régészeti és történeti tárgyú munkája

jelent meg. Emellett műgyűjteménye is egyre gyarapodott. 1860-tól 1864-ig az MTA Archeológiai Bizottságának titkára volt. 1861-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. Székfoglalóját 1862. október 6-án *Magyar ereklyék* címmel tartotta. Emellett 1861-től 1863-ig az *Archeologiai Közlemények* szerkesztője volt. Rómer Flóris a folyóirat későbbi szerkesztője (1873-ig) és a magyarországi régészet úttörője, saját bevallása szerint ezekben az években I. hatására kezdte el saját kutatásait, és I.-val egész életében szoros kapcsolatban maradt. I. 1862-ben Kubinyi Ferencsel és Henszlmann Imrével Isztambulba utazott Mátyás király egykori könyvtára Corvina köteteinek felderítésére. Ugyanezen évben a koppenhágai Királyi Északi Archeológiai Intézet rendes tagjává választotta. 1867-ben a bécsi egyetem tiszteletbeli teológiai doktora, 1869-ben a nürnbergi *Germanisches Museum* tagja lett. A Magyar Történelmi Társulat egyik alapító tagjaként 1867-től annak másod alelnöke, 1877-től első alelnöke, majd 1878-ban elnöke lett.

Tudományos és közéleti működésével párhuzamosan egyházi pályája is fokozatosan haladt előre. 1860-tól 1863-ig törökszentmiklósi plébános. 1860 júniusában volt tanítványa, Pálffy Lipót gróf közbenjárására a pápa tiszteletbeli kamarássá nevezte ki. 1863. március 8-án Ferenc József az egri főkapitánal üresedésben lévő utolsó kanonoki stallumát adományozta neki. Javadalmának elfoglalása után 1865-ben az egyházmegyei alapítványi pénztár kezelője lett. 1867-ben rövid időre az egri főegyházmegyei könyvtár prefektusa volt, ugyanebben az évben az uralkodó borsmonostori címzetes apáttá nevezte ki. 1869-től a pesti Központi Szeminárium rektora volt, majd 1870-től a hittudományi kar vezetését is ellátta. Rektorsága ideje alatt a szemináriumot új emelettel és egy belső szárnnal bővítette, ahol dísztermet és kápolnát alakíttatott ki. 1869-ben a Szent István Társulat, illetve a Szent László Társulat alelnökévé választották. Előbbi minőségében első jelentősebb intézkedése volt egy saját székház megszerzése. Célul tűzte ki a minőségi és kedvező árú szépirodalmi művek nagyobb arányú kiadását a terjedőben levő ponyvairodalommal szemben és a magyar egyházi tudományosság előmozdítását megfelelő kiadványokkal.

Miután Szuppán beszercebányai püspök tisztázatlan körülmények között visszavonult, Pauler Tivadar kultuszminiszter (1871/1872) I.-t javasolta az uralkodónak a megüresedett püspöki székbe, és ennek során a hercegprímás beleegyezésére hivatkozott. Előterjesztésében úgy jellemezte I.-t, mint

aki „minden szükséges adottsággal rendelkezik”. Továbbá felhozta, hogy a túlnyomórészt szláv lakosságú egyházmegyében „a nacionalista izgatás csak akkor marad ártalmatlan, ha a katolikusok hithű és lojális érzületét egy tetterős, tapintatos, magyar érzelmű püspök ápolja, aki ugyanakkor a szláv lakosságot is meg tudja szólítani annak saját nyelvjárásában.” Az uralkodó 1871. szeptember 23-án nevezte ki, a pápa a december 22-i konzisztóriumon prekonizálta. A jóváhagyás feltételeként – ahogy korábban Szuppán püspök, valamint Olteanu nagyváradi görögkatolikus püspök esetében is – esküt kellett tennie az I. Vatikáni Zsinat határozataira. Felszentelésére 1872. április 14-én Egerben került sor. A fő felszentelő Bartakovics Béla egri érsek, a társszentelők Peitler Antal József váci és Perger János kassai püspökök voltak. Püspöki székét május 2-án foglalta el. Székfoglaló beszédében püspöki működése céljaul tűzte ki a hit megőrzését, az egyházi fegyelmet, a keresztény jótekonyság támogatását, a tudomány ápolását és az iskolákról való gondoskodást. Néhány nappal később a német plébániatemplomban több mint 1700 hívőnek szolgáltatta ki a bérálás szentségét. Az előzőleg három évig üresedésben lévő besztercebányai egyházmegye anyagi helyzete rendezésre várt, ezért 1871-ben kieszközölte Bécsben és Rómában, hogy megtarthassa egri kanonoki stallumát még három évre, fokozatos előrelépés mellett. Ugyanezen idokkal 1874-től engedélyt kapott a pankotai (Pâncota RO) főesperességgel egybekötött kanonoki javadalom élvezetére.

A tanult főpásztor magas egyházi hivatalának lehetőségeit kihasználva jelentős anyagi ráfordítással segítette az egyházmegyei műemlékek és műkincsek gyűjtését, védelmét és restaurálását. 1876-ban a besztercebányai Szent Erzsébet-kórház Szent Anna-kápolnáját, 1877-ben a régi városi templomban levő Szent Borbála-kápolnát, 1884-ben a körmöcbányai (Kremnica SK) régi vártemplomot állíttatta helyre. 1878-ban a besztercebányai műemlékekről összefoglaló műve is megjelent (lásd lent). Mindemellett számos intézkedésével támogatta az egyházi iskolák ügyét. A Szent Vince nővérek által üzemeltetett besztercebányai nevelőintézetet kisdédóvó intézettel, elemi iskolával és kézimunka iskolával bővítette. Korponán (Krupina SK) jelentős összeggel járult hozzá a korábbi kisgimnázium helyett ipari szakosztályokkal megtöltött felső népiskola létesítéséhez, amelyhez épületről is gondoskodott. A kézművesipart saját besztercebányai palotájában berendezett faipari műhellyel is támogatta. A papnövendékek megfelelő nevelésére is gondot fordított: évi 2200 forintos alapítványt tett, amelyből kispapjait

az egri szemináriumba küldte. Gondja volt a káplánokra, a nyugdíjas papokra és egyházi tanítókra is. A hitelemzésben, hittanításban élen járó segédlelkészeknek jutalmakat tűzött ki.

Besztercebányai püspökként is aktívan részt vett az ország közéletében, sőt újabb országos funkciókat is magára vállalt. 1871-től a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács tagja, 1874-ben a Magyar Tudományos Akadémia igazgató tagja, 1880-ban az Akadémia Történettudományi Bizottságának elnöke, 1881-ben pedig a II. szakosztályának elnöke lett. Ugyanebben az évben az Országos Magyar Régészeti és Embertani Társulat tiszteletbeli elnöke lett. 1879-től az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke volt, azonban a társulat vezetésével kialakult vita miatt 1885-ben lemondott. 1872-ben a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága felállításának egyik kezdeményezője, amely az intézményes műemlékvédelem kezdeteit jelentette, s amely 1881-ben Műemlékek Országos Bizottságává alakult. A vatikáni magyar vonatkozású történeti források feltárására és kiadására 1882-ben létesült *Monumenta Vaticana* vállalkozás kezdeményezője és elnöke. 1872-ben gazdag műgyűjteményéből 60 művet, nagyrészt korai olasz és német táblaképeket adományozott a fővárosban berendezett Magyar Országos Képtárnak. A képek nagy része Johann Anton Ramboux 1869-ben elárverezett kölni gyűjteményéből származott. Az akkor festőnővendék Feszty Árpád (szül. Rehrenbeck; † 1914) 1877. évi velencei tanulmányútjának finanszírozását kapcsolatrendszerén keresztül segítette.

Az országgyűlés főrendiházában több bizottság – többek között a közgazdasági és közlekedési bizottság – munkájába is bekapcsolódott. 1884-ben a főrendiházban támogatta egy neogótikus stílusú parlament megépítésének ügyét. Sokoldalú közéleti szerepvállalását számos állami kitüntetéssel és renddel ismerték el. Valószínűleg ennek tekinthető az is, hogy a kormány 1886-ban Simor hercegprímás és Haynald érsek „kifejezett” egyetértésével I.-t a jóval magasabban dotált nagyvárad püspökség élére javasolta, miután sikerült helyreállítani az egyházmegye utóbb még rendezetlen anyagi viszonyait. I. mellett hozták fel, hogy gazdag munkásságával biztos helyet vívott ki az ország tudománytörténetében, és mindeddig sikeresen gazdálkodott nehéz anyagi körülmények között. A király 1886. február 18-án jóváhagyta a javaslatot. A pápa június 7-én hagyta jóvá az áthelyezést, I. székfoglalására július 11-én került sor.

Új egyházmegyéjéből is folytatta eddigi országos tudományos és közéleti munkásságát. Bár a kultuszminiszter hosszabb püspöki működéssel számolt a még csak 63 éves I. esetben, ez nem teljesült. I. kinevezése évében, december 2-án, a szemináriumban meghallgatott próbaszónoklatokról hazatérve, teljesen váratlanul, agyvérzés következtében elhunyt. Halála évének irodalmi hagyatéka egy általa összeállított díszkötet volt a magyar korona jelentőségéről. Előző évben kelt végrendelete értelmében a szívét a helyreállított besztercebányai városi templom kápolnájában, testét a nagyváradi székesegyházban helyezték örök nyugalomra.

Rövid hivatali működése alatt az egyházmegye káplánjainak ő is engedélyezte az elődje által nekik juttatott évi 100 forint segélyt bizonyos miseintenciók, továbbá iskolai és templomi hitoktatás elvégzésének kötelezettsége mellett. Kezdeményezte egy, az orsolyiták által működtetett ipartanoda alapítását. Szintén csak terv maradt Győről a Szent László ereklyék visszaszállítása Nagyváradra, Szent László király gótikus, a török időkben megsemmisült bronzszobrának rekonstruálása, valamint székhelyén egy keresztény múzeum felállítása. Gazdag műgyűjteményének egy része halála után szétszóródott, egy másik része az Esztergomi Keresztény Múzeum gyűjteményének alapját képezi. Adriányi I.-t kora tudományosan elismert, egyben „apostoli” főpásztorainak szűk körébe sorolja.

• *Művei (válogatás): Magyar mythologia*, Pest 1854; *Csallóköz műemlékei*, Pest 1859; *A deákmonostori XIII. századi román bazilika*, Pest 1860; *A középkori emlékszerű építészet Magyarországon*, Pest 1863; *A középkori szobrászat emlékei Magyarországon*, Pest 1863; *Magyar ereklyék*, Pest 1863; *Besztercebánya városa műveltségtörténeti vázlata [...]*, Budapest 1874; *Geschichte der Stadt Neusobl*, Wien 1875; *A magyar nemzetegység és államnyelv történeti alakulása*, Budapest 1876; *A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítása*, Budapest 1878; *Geschichte und Restauration der kirchlichen Kunstdenkmale in Neusobl*, h. n. 1878; *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása*, Budapest 1886. • *Műveinek jegyzéke*: BUNYITAY VINCZE, *Ipolyi Arnold irodalmi munkássága 1845–1886*, Ipolyi Arnold kisebb Munkái, 5, Budapest 1888, 537–572. • *Források*: NRKEL Püspöki körlevelek 1886; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioecezana, 875; PL Archivum Ecclesiasticum, Ipolyi Arnold hagyatéka 1. doboz; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Wiener Kirchenzeitung* 25. 5. 1872; *Das Vaterland* 5. 12. 1886 (nekrológ); *Schem. Strigonen*. 1837–1843, 1845, 1848, 1850–1857, 1859–1860; *Schem. Agrien*.

1861–1875; *Schem. hist. Neosolien*. 1876; *Schem. hist. Varadinen*. 1896, 102–103. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Geschichte*; CSÁKY KÁROLY, *Néhány adalék Ipolyi Arnold szülőföldi kapcsolataiboz I*, Börzsönyi Helikon 13 (2018) 1: 36–51; CSÁKY KÁROLY, *Néhány adalék Ipolyi Arnold szülőföldi kapcsolataiboz II*, Börzsönyi Helikon 13 (2018) 2: 22–43; CSÉFALVAY PÁL–UGRIN EMESE (szerk.), *Ipolyi Arnold emlékkönyv: Halálának századik évfordulója alkalmából [...]*, Budapest 1989; CSÖKE TIBOR, *Ipolyi Arnold törökszentmiklósi évei, különös tekintettel Mátyás király Korvinái megtalálására*, Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár évkönyve 25 (2010) 243–288; CZOBOR BÉLA, *Ipolyi Arnold emlékezete [...]*, Budapest 1889; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FRAKNÓI VILMOS, *Ipolyi Arnold emlékezete [...]*, Budapest 1888; GEREVICH TIBOR, *Ipolyi Arnold (1823–1866). A Szent István Akadémiában Ipolyi születésének századik fordulóján tartott emlékbeszéd*, Budapest 1923; HC VIII, 359, 408; HEKLER ANTAL, *Ipolyi Arnold*, Budapest 1923; HOPPÁL MIHÁLY, *Ipolyi Arnold*, Budapest 1980; LAKATOS-BALLA ATTILA, *Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon* (Miscellanea Historica Varadinensia 3), Nagyvárad 2012; MARKÓ LÁSZLÓ ET AL., *Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*, II, Budapest 2003; NÉMETHY, *Series parochiarum*, 322, 643; PÓR ANTAL, *Ipolyi Arnold váradai püspök élete és munkái vázolata*, Kortársaink. Életrajzi vázlatok, 11–15. füzet, Pozsony–Budapest 1886; ROTTLER FERENC, *Ipolyi Arnold a nemzetről és a nemzetiségről*, A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század (Jogtörténeti Értekezések 12), szerk. Kovács Kálmán, Budapest 1982, 123–135; VOIGT VILMOS, *Ipolyi Arnold élete*, Budapest 1999.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 432–438.

TÓTH KRISZTINA

II.4.8. SCHLAUCH LŐRINC [VON LINDEN] (1824–1902)

Szatmár, 1873. október 2. – 1887. május 26.

Nagyvárad, 1887. augusztus 24. – 1902. július 10.

Bíboros: 1893. június 12., a *San Girolamo dei Croati presbiter bíborosa*:

1894. május 21.

1824. március 27-én született a többnyire németek lakta Újaradon (Aradul Nou, 1948-tól Arad RO része), jómódú dunai sváb család hatodik gyermekeként. Apja, Schlauch Pál elismert építész, anyja Jost (Joszt) Katalin, aki 1829-ben, 38 évesen nyolcadik gyermekének szülésébe belehalt. S.-nak a későbbiekben további négy féltestvére született. 1893-ban, a bíborosi kinevezéséről tudósító jelentések alkalmából S. a sajtó egy informátorával írásban közöl-

te, hogy nem sváb parasztoktól származik, hanem a von Linden régi német nemesi családból, melynek – nem használt – címere vörös-fekete-arany színű. S. sürgetésére apja követte papi pályára lépő fiát szolgálati helyeire, egészen 1870-ben bekövetkezett haláláig. Holttestét 1892-ben átszállították abba a temesvári mauzóleumba, melyet fia építtetett számára. S. az akkor két osztályos német nyelvű elemi iskolát, majd a gimnázium alsóbb osztályait az aradi minoritáknál járta ki. A magyar „államnyelv” elsajátítása céljából apja a felsőbb évek elvégzésére a tisztán magyar ajkú Szegedre küldte az ottani piaristákhoz. 1842-ben 44 pályázó közül 17 papnövendéket – köztük S-t – vettek fel a csanádi egyházmegye klerikusai közé. Lonovics József püspök, felismerve S. tehetségét, a pesti Központi Szemináriumba küldte tanulni. Itt az Egyházirodalmi Iskola tagjaként írásaival hívta fel magára a figyelmet. Miután a pesti egyetemen befejezte teológiai tanulmányait és letette dogmatika szigorlatát, 1846-ban a püspöki kúriában levéltáros lett. A szentelési korhatár eléréséig a temesvári Jogakadémián tanult. Az irodaigazgatói és az általános helynöki feladatokat ekkoriban Mihalovics József, későbbi zágrábi püspök, és Fábry Ignác, majdani kassai püspök látták el. Lonovics József csanádi püspök szentelte áldozópappá 1847. április 3-án Temesvárott. 1847 közepétől 1849-ig Nagyszentmiklóson (Sânnicolau Mare RO) volt káplán. Itt a körülményekhez képest igen sok könyvet szerzett be, ami ellen egyik híve panaszt emelt.

S. az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc idején egy alkalommal gyűjtő hangú beszédet intézett a néphez és emiatt a hatóságok látókörébe került. Fábry káptalani helynök gyakori áthelyezéssel mentette meg a felelősségre vonás alól: 1849-ben Oravicán (Oravița RO), 1850–1851-ben Pécskán (Pecica RO), 1851-ben Nagyszentmiklóson, majd Temesvár-Belvárosban volt káplán. 1850 októberében Pesten magán- és államjogból, valamint általános és nemzetközi jogból szigorlatot tett. Emellett a püspöki líceumban teológiai tárgyakat tanított és a szegények ügyvédje, majd 1853-ban egyházmegyei ügyész, helyettes zsinati vizsgáló, valamint szentszéki ülnök lett. Bár kérvényezte a bécsi oktatásügyi minisztériumnál, hogy a hátralévő vizsgák alóli felmentéssel jogi doktorátust szerezhessen, ezt a minisztérium 1858-ban visszautasította. S. 1859-ben felmentést kért kúriai tisztségei alól és Mercyfalva (Carani RO) plébánosa lett. 1863-tól gyarmathai (Temesgyarmat, Giarmata RO) plébános és a temesi felső esperesi kerület esperese. 1867-ben kánonjogi doktorátust szerzett, disszertációját *Az egyházjavarak jogczíméről hazánk-*

ban címmel írta. A katolikus autonómia mozgalom 1868. és 1870. évi gyűlésein a csanádi egyházmegyei papság követeként vett részt. Már ekkor kitűnt kiváló szónoki képességével és országosan ismertté vált. 1871-ben az *Észrevételek a katolikus congressus bizottságának király ő felségéhez 1871. esztendei junius 12. benyújtott kérvényére* című röpiratra írt *Választ*. Ebben különösen a tervezett katolikus autonómia jogkörére és az államhoz való viszonyára vonatkozóan fogalmazott meg észrevételeket. Az autonómia kérdésében a többségi állásponttal értett egyet. A világiaknak kétharmados befolyást juttatott volna, a vallás-és tanulmányi alapokat az autonómia hatáskörébe akarta utalni, mivel ezek túlnyomóan katolikus egyházi vagy nonon alapszanak. Ugyanakkor a főfelügyeleti jogot meghagyta volna az államnak. E munkája, valamint a kongresszusokon tartott beszédei, hozzászólásai is hozzájárulhattak ahhoz, hogy 1872-ben a budavári Mátyás-templomban őt kérték fel a Szent István napi beszéd tartására. Ugyanebben az évben az uralkodó a csanádi káptalanba olvasókanonokká nevezte ki.

Miután az ultramontán beállítottságú szatmári főpásztor 1872 januárjában váratlanul elhunyt, helyére olyan utódot kerestek, aki „követi és tovább viszi Bíró László püspök csöndes, ám hosszú távon kiható áldásos tevékenységét”. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter (1872–1888) úgy vélte, hogy figyelemmel a püspökség fiatal tradíciójára, sürgető szükség van „a népnevelés és a közművelődés” emelésére. Úgy vélte, hogy ezt „csak egy buzgó és anyagi javakkal bőségesen ellátott főpásztor tudja véghezvinni, mivel az egyházmegye lakossága nemzeti és felekezeti szempontból nagyon vegyes és a püspök ott egyházi és politikai szempontból is egy misszionáriuséhoz hasonló feladatot lát el”. Erre a hercegprímással egyetértésben a még csak 48 éves S.-t jelölte, akinek kiemelte plébánosként, helyettes esperesként, iskolaigazgatóként, szentszéki tanácsosként és kanonokként szerzett pasztorális tapasztalatait, műveltségét és a királyi házhoz való hűségét. A kinevezésre 1873. március 17-én került sor, melyet a pápa 1873. július 25-én erősített meg. Püspökké Simor János prímás szentelte szeptember 21-én az esztergomi bazilikában, a társszentelők Schopper György rozsnyói és Pauer János címzetes olympiai püspökök voltak. Ünnepeles beiktatására és a papsághoz intézett székfoglaló beszédére („Tudomány és erény”) 1873. október 2-án került sor. S. már 1873 májusában elérte, hogy „a prekonizáció és a berendezkedés magas költségeinek” fedezése céljából a király általi kinevezés napjától kezdve élvezhesse a püspöki jövedelmeket,

„mivel nem rendelkezik magánvagyonnal és csekély plébánosi és kanonoki javadalmából mindezt nem tudja fedezni”.

Egyházkormányzásának kezdetétől fogva feladatának tekintette az egyházmegye igazgatásának fejlesztését és hatékonyságának növelését. Ebben kulcsszerepet tulajdonított az espereseknek, akiket 1874-ben hívott össze először, hogy a fennálló problémákat és ügyeket megbeszéljék. Ugyanebben az évben megújította és egységesítette az esperességekben az esperesi koronák rendjét, az esperesi kerületek látogatását és az esperesi iskolalátogatások rendjét. Mindezekről jegyzőkönyv vezetését írta elő, amelyhez mintát is adott. 1874. és 1878. évi rendeleteivel szabályozta a templompénztárak számadásának elkészítési módját is. 1877-ben, 1882-ben, illetve 1886-ban az alapítványi pénztárak kezelésével kapcsolatos szabályzatot adott ki. 1885-ben az anyakönyvek vezetésére is iránymutatást adott. Ugyanebben az évben ismét esperesi értekezletet tartott, amelyen többek között a papnevelés, a papi lelki gyakorlatok és a plébániaátadás kérdéseit vitatták meg. 1886-ban a plébános és a káplán viszonyát rendező rendeletet adott ki. A káplánok illetékét 200 forintban határozta meg. Az ungi főesperességet három esperességre osztotta, és 1874-ben felállította a halmi (Halmeu RO), 1886-ban a nagymadarászi (Mădăraș RO) plébániát. 1886 augusztusában a püspöki palotában a jezsuiták vezetésével lelkigyakorlatot rendezett a papság részére. 1876-ban az egyházmegyei iskolák és tanítóképzők számára adott ki szabályzatot. Székhelyén az internátussal összekötött tanítóképző épületét felújíttatta. S. 24 000 forintért megvásárolta Török János államjogász több mint 11 000 kötetet és 2300 füzetet, egyéb nyomtatványt tartalmazó könyvtárát. A püspöki könyvtárat róla nevezték el „*Laurentiana*”-nak. A székesegyház déli tornyában lourdes-i barlangot rendeztetett be.

S. szatmári főpásztorként is aktív közéleti szerepet vállalt, országos és helyi egyesületeket vezetett. Alapító tagja volt többek között az Országos Pázmány Egyesületnek és a Budapesti Újságírók Egyesületének. Nagyhatású, csiszolt beszédeivel reagált a kor kérdéseire és a főrendiházban a püspöki kar szószólója lett. A liberális sajtó S. sikeres agitációjával hozta összefüggésbe, hogy 1883-ban megbukott a zsidók és keresztények házasságáról szóló úgynevezett Tisza-Pauler törvény. 1877-ben az 1861-ben többek között a moldvai és bukovinai magyarok támogatására, nyelvük, kultúrájuk, hitéletük, nemzettudatuk ápolására létrehozott Szent László Társulat elnökévé választották. E minőségében ügyes propagandával és okos szervezéssel

segítette a társulat kibontakozását, melyet évente 500 forinttal maga is támogatott. Serafino Vannutelli bécsi nuncius (1880–1887) 1884-ben visszafojtott kritikával Rómába küldte S.-nak a társulat budapesti nagygyűlésén mondott beszédének („*Az egyén megbékélése a vallással és az állam megbékélése az egyházzal*”) olasz fordítását négy példányban, feltételezve, hogy S. a prímási méltóságra törekszik. 1893-ban, miután lemondott az elnöki tisztségről, az egylet tiszteletbeli elnökévé választották. 1881-es megalakulásától kezdve az országos Vörös-Kereszt Egyesület alelnöke volt, 1882-ben pedig az ekkor megalakuló szatmármegyei Széchenyi Társulat tiszteletbeli elnökévé választotta. A társulat fő célkitűzése a magyar nyelv, kultúra és szellemiség terjesztése volt a szatmári püspökség területén nagy számban élő nemzeti-ségek körében. Ennek eszközéül szolgált az esti iskolák, a kisdedovók, a könyvtárak felállítása, valamint a társulat szellemiségét képviselő iskolák, illetve tanárok és diákok támogatása. A társulat céljaira először évi 50 forintot fizetett, majd nagyvárad püspöki kinevezését követően 1000 forintos alapítványt tett. Egyházi és nemzeti elkötelezettségéért több kitüntetést és rendet nyert el, 1885-ben pedig a budapesti egyetemen tiszteletbeli teológiai doktorrá avatták.

1887 áprilisában Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter S.-t javasolta a hivatalba lépése után néhány hónappal elhalálozott Ipolyi Arnold nagyvárad főpásztor hivatali utódjának. „Kifogástalan egyházi lelkülete” és „egyetemes műveltsége” alapján képesnek tartotta arra, hogy elődjétől „átvegye az egyházi és társadalmi megújulás alig megkezdett művét [...] és véghezvigye azt.” A kinevezésre 1887. április 8-án került sor, a pápa a május 26-i konzisztóriumon erősítette meg az áthelyezést. Ünnepeles beiktatását augusztus 24-én tartotta. Székfoglaló beszédében egyházkormányzása alapjának a király iránti hűséget és a pápa iránti hódolatot nevezte meg. Általános helynökévé egykori homiletika tanárát és spirituálisát, Nogáll János címzetes püspököt tette meg. Ugyanabban az évben a fennállásának 25. évfordulóját ünneplő Szent László Társulat nevében 1500 aranyfrankot küldött péterfillér gyanánt Rómába; 1888-ban részt vett XIII. Leó 50 éves papi jubileumi ünnepségén Rómában.

Első, 1888-ban kiadott rendeletei azt mutatják, hogy – követve a Szatmárban bejáratott eljárást – a nagyvárad egyházmegyében is az igazgatás átláthatóbbá tételére törekedett. Ezekben ugyanazokat a témákat és alapelveket láthatjuk visszaköszönni, mint a szatmáriakban: sorra vette az esperesi koronák megtartá-

sának, az esperesi látogatások és iskolalátogatások elvégzésének módját, részletes utasítást adott az egyházi számadások elkészítésére és az anyakönyvek vezetésére vonatkozóan. 1891-ben a munkaképtelenné vált egyházmegyei papok ügyét is rendezte egyházmegyei törvény kibocsátásával. Eszerint a meglevő nyugdíjas alap elegendő a költségek fedezésére, így nem kell a papságot megadóztatni. Három nyugdíjosztályt különített el, különböző összegekkel (1000, 800, 600 forint), ahová érdemeik szerint sorolta az egyházmegyei hatóság a nyugdíjazást kérelmező papokat. Amennyiben valaki máshonnan kapott nyugdíjat, akkor annak összege maximum 1000 forintig volt kiegészíthető. Kényszernyugdíjazás esetén az igénylő csak 400 forintos kegydíjra volt jogosult. S. új egyházmegyéjében nagy hangsúlyt fektetett az egyházi és a világi oktatásra. Püspöksége kezdetén saját költségén kibővítette a szemináriumot és új kápolnát létesített benne. 1891-ben Nagyvárad-Újvárosban kiseddóvónő-képző intézetet alapított, melynek vezetésével az irgalmasrendi nővéreket bízta meg. 1898-ban az intézetet óvodával és polgári lányiskolával bővítette ki. 1899-ben 30 ezer forintot adományozott Debrecen városának egy apácák által fenntartott leánynevelő intézet létesítésére. A debreceni négyosztályos gimnázium nyolcosztályossá bővítéséhez 150 ezer forinttal járult hozzá, a szilágysomlyói (Șimleu Silvaniei RO) négyosztályos gimnáziumnak pedig visszaszerezte a nyilvánossági jogot. A püspökség kormányzásában legfőbb bizalmasa Fetser Antal kanonok volt. Az egyházmegye pénzügyeinek rendezése után több mint 100 000 forint összegű alapítványt tett a püspökség költségeinek biztosítására. A magyar egyház részére tervezetet dolgozott ki a kongrua szabályozására és a papi fizetések általános emelésére, amely azonban nem valósult meg. A finanszírozási modell központi eleme a magyar püspöki kar birtokaival fedezett nagyösszegű hitel lett volna. Saját rendelkezéseivel legalább a nagyvárad-i püspökségben gondoskodott a papság anyagi helyzetének javításáról. S. elvileg ellenezte a munkások kizsákmányolását és kiállt az új egyházi társadalmi tanítás mellett, a gyakorlatban azonban visszautasította a munkásság haszonrészesedését vagy a nyolcórás munkanapra irányuló követelését.

A közéletben nagyvárad-i püspökként is jelentős szerepet vállalt. Korábbi országos tisztségei mellett az 1887-ben a szegény betegek ingyenes gyógykezelésére megalakult budapesti Poliklinikai Egyesület, valamint a vatikáni magyar vonatkozású történeti források feltárására és kiadására 1882-ben létesült *Monumenta Vaticana* vállalkozás elnöke lett. 1889–1892 között a Ma-

gyar Királyi Zeneakadémiának volt az elnöke. Simor hercegprímás 1891. évi halálát követően S. a kormány egyik jelöltje volt az ország legfőbb egyházi méltóságára. A főrendiházban a főpapság szóvivője, a közjogi és felirati bizottságok és a delegációk tagja volt. A kultúrharcban többször is felszólalt a felsőházban a katolikus érdekek védelmében. 1893-ban „Az egységes polgári házasságról” szóló törvényjavaslatra tett felterjesztését egyházmegyéje minden papjának szétküldte. Ebben egyenként sorra véve és megcáfolva a törvényjavaslatnak a polgári házasság bevezetésének szükségessége melletti érveit kifejtette, hogy a polgári házasság minden formája sérti a keresztények vallásos érzelmeit, lelkiismereti szabadságát, negatívan hat a nép valláserkölcsi életére, így magára az államra nézve is káros. Novemberben ennek kapcsán történelmi-egyházjogi memorandumot tett közzé a polgári házasságról egy eredetileg az uralkodó részére kidolgozott szakvéleménye alapján, amelyben kifejtette az egyház álláspontját. A vita lecsengése után azonban a politikai vezetéssel fennálló további jó viszony képviselőjévé és a Katolikus Néppárt felekezetiileg elfogult beállítottságának ellenzőjévé vált, a párt ily módon Nagyváradon nem tudott meggyökerezni. 1892-ben Szent László király († 1095) szentté avatásának 700 éves és Várad török uralom alóli felszabadításának 200 éves jubileuma alkalmából hermát készíttetett a szent ereklyéi számára; a székesegyházban elhelyezett ereklyetartó hasonlított a régi, Győrben őrzött Szent László-hermához. A következő évben a káptalannal együtt szobrot emeltetett a szent tiszteletére; Tóth István szobrász alkotását eredetileg a Szent László téren, majd a székesegyház előtt állították fel. A székesegyházba új főoltárt, két hivatali elődje emlékére szobrot állíttatott. A püspöki rezidencia mellett parkot létesített, amelyet később róla neveztek el (ma Petőfi park).

S. 1889-ben állítólag elnyerte a király különleges kegyét, amiért azonnal az öngyilkos Rudolf trónörökös egyházi temetése mellett foglalt állást; végül ő is kapta meg ezt a feladatot. Az 1893. június 12-i titkos konzisztóriumban a pápa S.-t bíborossá kreálta, címtemploma 1894. június 12-én a *S. Girolamo degli Schiavoni* lett. Migazzi váci püspök († 1803) óta ebben a kitüntetésben csak magyar érsekek részesültek. A pápa kinevezte a Püspöki és Szerzetesi, az Index, a Ceremoniális és a Tanulmányok Kongregációja tagjává. Tekintettel kitüntetésére az egyházfő a székeskáptalannak a *cappā maior* viselését engedélyezte. A bíborosi méltóság okán S. a főrendiház szavazóinak listáján a második – a hercegprímás utáni és az érsekek előtti –

helyre szeretett volna kerülni, de hiába próbálta igényét elismert állam- és kánonjogászok által megfogalmazott átfogó szakvéleményekkel keresztülvinni. A millenniumi ünnepségek évében, 1896 januárjában XIII. Leó pápa levelet írt neki, majd májusban a magyar püspöki karnak. Az ünnepség alkalmából S. carrarai márványból új főoltárt állíttatott a székesegyházban. 1897-ben, nagy pompával ünnepelte 50. papi jubileumát és ebből az alkalomból az eddigi alapítványok mellett egy több mint 200 000 koronás iskolai alapítványt is tett. Ugyanebből az alkalomból jelentős összeget áldozott a Nagyváradhoz közeli Biharpüspökiben (Episcopia Bihor RO) Szent Lőrinc tiszteletére emelt nagyméretű templom javára. S. az évek során több neves művésszel készíttetett magáról portrét (például Benczúr Gyula, Anton Zilzer).

Az évek óta veseproblémával küzdő S. az 1880-as évektől kezdve rendszeresen kúráltatta magát Bad Ischl-ben. 1902 januárjában kérésére segédpüspököt kapott Radnai Farkas személyében, az 1899-ben elhunyt Nogáll János helyére. A számos egyházi és állami kitüntetésben részesült S. 1902. július 10-én, 79 évesen hunyt el Nagyváradon, 46 napi betegség után. 14-én került sor a nyilvánosság előtt holttestének beszentelésére a püspöki rezidencián, majd a gyászszertartásra a székesegyházban. Földi maradványait végakarátának megfelelően külön vonattal szállították Temesvárra, ahol a következő napon nagy pompával a belvárosi temetőben, az általa építtetett családi síremlékben helyezték el. A neogótikus kápolna ma a katolikus ravatalozó kápolnája, amelynek egyik fülkéjében az elhunyt bíborosi kalapját őrzik.

Végrendelete szerint hagyatékának a rendelkezésére álló részéből fele-fele arányban részesült egy tanítóképző és S. „szegény rokonai”, akiknek ezzel kb. 80 000 korona, valamint S. ruha- és ezüstneműje jutott, míg az általa beszerzett berendezési tárgyak a palotában maradtak. Halála időpontjában két fivére, egy hajadon és egy házasságban élő lánytestvére élt. Ugyanabban az évben egy újság jelentést tett S.-nak egy teljesen tévútra jutott rokonáról, Lajosról, aki egész életében jelentős támogatást kapott S.-tól és egyszer – sikertelenül – revolverrel támadt rá.

A liberális sajtó S.-t finom, elegáns jelenséggként mutatta be, aki szalont tartott fenn, és előszeretettel lépett kapcsolatba magasabb körökkel. Részletes megemlékezései szerint S. harcias egyházférfi, azonban egyúttal lelkes hazafi is volt; a „római egyház apostola” „mindig egyúttal a nemzeti eszme apostolaként is helytállt”. Radnai segédpüspök Rómába írt gyászjelentés-

ében a következő elmés mondattal jellemezte S.-t: („*Schlauch bíboros nagy úr volt. Olyannyira, hogy midőn a mennybe jut, oda is kocsin fog menni*” („*Un grand-seigneur. Le Cardinal de Schlauch ira en ciel, mais il ira en carosse*”).

• *Művei*: Válasz az «Észrevételek a katolikus congressus bizottságának király ő felségéhez 1871. esztendei junius 12. benyújtott kérvényére», Temesvár 1871; *A bukovinai és csángó magyarok, és a Szent-László-Társulat feladata: Schlauch Lőrincz elnöki megnyitó beszéde a Szent László-Társulat 1883. szept. 27. Közgyűlésén*, Budapest 1884; *Hinni és tudni: egyházi beszéd a nagyvárad kir. jogakadémia száz éves jubileuma alkalmából*, Budapest 1889; *Dr. Schlauch Lőrincz püspök beszédei*, 1–4, Budapest 1890–1898. • *Források*: NRKEL Püspöki körlevelek 1887–1902; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 169, 170; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioeceszana, 876; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Das Vaterland* 11. 2. 1893, 20. 11. 1893; *Neue Freie Presse* 12. 7. 1902 (nekrológ); *Pester Lloyd* 20. 6. 1893 és 11./12./13./14. 7. 1902 (nekrológok), 14. 1. 1903; *Welt-Blatt* 3. 12. 1903; *Nagyvárad Napló* 1902. 7. 11. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, Fünffzig Jahre; ERDŐ PÉTER, *Schlauch Lőrinc bíboros jogtörténeti és egyházi munkássága*, Teológia 36 (2002) 3–4: 161–168; FECHTEL JÁNOS, *Emlékbeszéd Dr. Schlauch Lőrincz bíboros püspök felett*, Szatmár 1903; FODOR JÓZSEF, *Dr. Schlauch Lőrinc bíboros, várad püspök*, Nagyvárad tudós püspökei, 11–14; FRAKNÓI VILMOS, *Schlauch Lőrincz szatmári püspökek Török János által gyűjtött könyvtára*, Magyar Könyvszemle 2 (1877) 1: 5–15; HALÁSZ SÁNDOR (szerk.), *Országgyűlési almanach 1887. Főrendibáz*, Budapest 1887, 135; HC VIII, 37, 48, 359, 532; ILLYÉS, *Jubileumi sematizmus*, 46–47 et ad indicem; FRANZ KRÄUTER, *Kardinal Dr. Lorenz Schlauch Bischof von Grosswardein 1824–1902. Beitrag zu seinem Leben und seiner Stellung in den kirchenpolitischen Wirren seiner Zeit*, Temeswar 1949; MAROSÁN KONRÉL (szerk.), *A szatmármegyei Szécbényi Társulat emlékkönyve 25 éves működésének évfordulója alkalmából 1882–1907*, Szatmár 1907; PÁLKOVÁCS ISTVÁN, *Schlauch Lőrinc*, Temesvár 2002; SCHEFFLER JÁNOS, *Aszatmári egyházmegye statutumai*, Szatmárnémeti 1926; *Schem. Cent.*, 57–61 et ad indicem; *Schem. Csanadien*. 1843, 1846–1848, 1851–1859, 1861, 1863, 1865–1866, 1868, 1870, 1873; *Schem. hist. Varadinen*. 1896, 104–105; *Schem. Sabarien*. 1818–1836; STURM, 1887–1892, 26; STURM, 1892–1897, 23; STURM, 1897–1901, 25; STURM, 1901–1906, 26; SZEMES JÓZSEF, *A Szent László Társulat Története 1861–1941*, Veszprém 1942, 40–54, 55, 58, 62.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 438–445.

TÓTH KRISZTINA

II.4.9. SZMRECSÁNYI PÁL (1846–1908)

Szepes, 1892. május 15. – 1903. június 25.

Nagyvárad, 1903. október 8. – 1908. augusztus 8.

1846. május 2-án született a Sáros vármegyei Darócon (Sárosdaróc/Šarišské Dravce SK) nemesi családba, Berzeviczy Mária bárónő és Szmrecsányi Ödön tizenhat gyermekéből nyolcadikként. A család nemessége mind apai, mind anyai ágon a XIII. századig nyúlik vissza. Sz. anyai nagyapja Berzeviczy Vince († 1834) volt, aki mozgalmas katonai szolgálata és színészi pályafutása után 1829-ben a kassai magyar színház első igazgatója lett. A Szmrecsányi nemzetség IV. Bélától († 1270) szerzett nemességet és királyi adományként Szmrecsány községet kapta. Sz. apja aktív politikai szerepet vállalt, a pozsonyi országgyűléseken többször volt Árva vármegye követe. Jelentős tisztségekre tettek szert Sz. testvérei is, például Lajos egri érsek, Jenő Sáros vármegye főispánja lett.

Sz. gimnáziumi tanulmányait a hatodik osztályig Eperjesen végezte, majd miután 1862-ben felvételt nyert az egri kisszemináriumba, a hetedik és nyolcadik osztályt a ciszterci rend egri főgimnáziumában járta ki. Kiemelkedő tanulmányi eredményei alapján Bartakovics érsek a pesti Központi Szemináriumba küldte tanulni, ahol az ottani önképzőkör (Magyar Egyházirodalmi Iskola) elnöke lett. Itt ismerkedett meg az egyetemen *Újszövetséget* tanító Samassa József majdani egri érsekkel, aki a későbbiek során meghatározó szerepet játszott pályája alakulásában. 1869. július 25-én szentelték áldozópappá, első miséjét szülőhelyén mutatta be. Első kápláni állomáshelye 1869-ben Nyíregyháza volt, majd 1870-ben Maklárra helyezték át. Ugyanebben az évben egri székesegyházi hitszónokká nevezték ki, mellette két elemi iskolában hitoktatást végzett. Az 1872-es egri schematizmus szerint az érseki udvarban levéltáros, iktató, valamint az egri érseki szentszék helyettes jegyzője.

Az 1873-ban hivatalba lépő Samassa József egri érsek egykori tanítványát 1875-ben titkárává tette meg. Sz. 1881-ben címzetes kanonok és irodaigazgató lett; 1886-ban az uralkodó valóságos kanonoki stallumra nevezte ki az egri főszékesegyházi káptalanba. A későbbiekben mint oldalkanonok (*canonicus a latere*, azaz közvetlenül az érsekhez beosztott kanonok) érsekét számos külföldi útjára elkísérte, melynek során tekintélyes könyv- és műgyűjteményre tett szert. 1888-ban thypultai címzetes apáttá, majd 1891-ben az

egri érseki jogakadémia igazgatójává nevezték ki. Nem sokkal később Csáky Albin kultuszminiszter (1888–1894) Sz-t ajánlotta a szepesi püspökségre. Protezsáltjának kinevezése nem utolsó sorban Samassa vigasztalására is szolgált, amiért korábban nem ő nyerte el a prímási méltóságot. A miniszter felhozta Sz. mellett, hogy „hosszabb vagy rövidebb ideig ordinariátusa minden hivatalában” szerzett már tapasztalatot, és tud szlovákul, „ami a szepesi egyházmegyében elengedhetetlen”. Az uralkodó 1891. december 1-én nevezte ki, melyet a pápa már a december 14-i titkos konzisztóriumon megerősített. Püspökké szentelésére 1892. március 27-én került sor az egri székesegyházban. A fő felszentelő Samassa József egri érsek, a társszentelők Bende Imre besztercebányai püspök és Szele Gábor címzetes püspökök voltak. Püspöki székét 1892. május 15-én foglalta el. Jelmondata a *Nec temere, nec timide* (Nem vakmerően, de nem is félénken) volt.

Sz. szepesi egyházkormányzását társadalmi és mecénás tevékenysége mellett a magyar nemzetállami felfogás határozott támogatása jellemezte, amely miatt a szlovák egyháztörténeti szakirodalom kritikát fogalmazott meg vele szemben. Ezt korabeli szlovák újságcikkekre (*Slovenské listy* és *Národné noviny*), illetve például Eduard Krajňáknak a pozsonyi királyi líceum tanárának év megjelölése nélküli [1896 vagy az utáni], általánosságban a felvidéki püspökökkel szemben megfogalmazott panaszlevelére (kiemelve egy-egy püspökkel szemben egy-egy konkrét pontot), továbbá egy „*sacerdos*” aláírással ellátott névtelen, a szepesi és rozsnyói püspökökkel szemben a szlovák nemzetiségi sérelmeket felhozó levélre alapozzák. Utóbbi többek között megemlíti – közölve a forrást is –, hogy a püspök 1899-ben egy espere-seknek küldött levélben arra kérte őket, hogy ne támogassák a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban a nemzetiségi nyelv használatának engedélyezéséért indult aláírásgyűjtést: híveiket tartsák vissza e mozgalomtól és tegyenek róla jelentést neki. A vádak között szerepel az is, hogy a szemináriumokba nem szeretne szlovákokat felvenni, mivel hazafias papságot szeretne nevelni, és hogy az egyházmegyében nem beszélhetnek szlovákul a papok. A kiegyensúlyozott értékelés miatt megemlítendő, hogy a *Budapesti Hírlap* 1903. május 12-ei száma azt hangsúlyozta, hogy távol álltak Sz.-tól a pánszláv és pángermán mozgalmak, míg az *Alkotmány* c. lap 1908. augusztus 11-én azt írta, hogy Sz. előmozdította „tót és német hívei vallási és kulturális érdekeit”.

Sz. a püspökség javadalmainak éves bevételét mintegy 100 000 koronával növelni tudta. Szociális intézkedései közül jelentősek, hogy a püspöki

uradalom alkalmazottainak fizetését felemelte és az addigi kegydíj helyett rendes nyugdíjat biztosított számukra, valamint a papi nyugdíjalap részére 20 000 koronát adományozott, amelyet évente 2000 koronával egészített ki. Egy 1898. évi pásztorlevelében a hitel- és fogyasztási szövetkezetek mellett foglalt állást. Az úgynevezett péterfillér-gyűjtések alkalmával rendszeresen jelentős összegeket küldött Rómába a nunciatúrán keresztül (például 1897-ben és 1899-ben kb. 2500–2500 forintot). Sz., aki maga is jelentős könyvtárral rendelkezett, Kovács Alajos felsőszalóki (Vyšný Slavkov SK) plébános gazdag könyvgyűjteményét – többek között Migne sokkötetes patológiájának görög és latin változatát – a szepesi káptalan szemináriumának juttatta. 1893-ban kanonokká nevezte ki Hradszky Józsefet, ezzel biztosítva számára a megfelelő anyagi háttérrel történettudományi munkásságához. Ennek eredményeképp születtek meg a szepesi prépostság, a szepesi káptalan és a szepesi püspökség történetével foglalkozó alapvető munkák, az *Initia Capituli Scepusiensis* (1901/1902) és az *Additamenta ad Initia* (1903/1904). Sz. 1899-ben az egyházmegye espereseinek címzett körlevelében tiltakozott azon híresztelés ellen, miszerint a Námesztóban (Námestovo SK) tisztázatlan körülmények között elhunyt két éves árva gyermek halálának oka zsidó rituális gyilkosság lett volna.

Sz. a főrendiház aktív tagja volt, annak munkájába több bizottság révén is bekapcsolódott (például gazdasági, pénzügyi, illetve kvótabizottság, vagyis a közösügyi költségek hozzájárulási arányának újból leendő megállapítására kiküldött országos bizottság). A polgári házasságról és a szabad vallásgyakorlásról szóló 1894. évi egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen körlevélben tiltakozott, amelyet a *Magyar Állam* januári száma is közölt. Ugyanabban az évben a katolikus püspökök közül egyedül ő és Samassa vettek részt Kosuth Lajos temetésén. Az 1897-es II. autonómia kongresszuson a püspöki kar őt bízta meg álláspontjának emlékiratba foglalásával és előterjesztésével. Az 1900-as jubileumi évben nagy római zarándokúton vett részt. Ugyanabban az évben Steiner Fülöp váratlan halála után átvette a Szent László Társulat vezetését. A romániai és bukovinai magyarok segítésére helyezte a hangsúlyt, továbbá ő küldött először papokat a Tengerentúlra a Magyarországról kivándoroltak pasztorációjának elősegítésére. Emellett tagja volt az amerikai diaszpórák lelki gondozására nyolc magyarországi püspökből alakult bizottságnak, amelynek egyben az ügyvivői szerepét is betöltötte.

1901-ben a budapesti egyetem tiszteletbeli teológiai doktorrá avatta, 1903-ban valóságos belső titkos tanácsosi címet adományozta neki az uralkodó, valamint ugyanebben az évben a Vallás- és Tanulmányi Alap felügyelő bizottságának tagja lett. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903) kabinettelőterjesztése szerint a kormány szorgalmazta az akkor 57 éves Sz. áthelyezését a jobban dotált nagyváradi püspöki székhelyre, mellyel a hercegprímás is egyetértett. Az előterjesztés szerint Sz. az egyházmegyét 12 évig „éppannyira egyházi, mint amennyire hazafias szellemben” kormányozta, melynek során figyelmet szentelt a papképzésre és „a szigorú egyházi fegyelemre”. Az autonómia mozgalomban, a Szent László Társulatban, valamint a külföldi lelkigondozás megszervezésében való részvételével „odaadón szolgált a közérdeknek”. Ennek megfelelően nagyváradi püspökként „több anyagi lehetősége lesz majd a jótékonyosság gyakorlására”. A király 1903. május 10-én nevezte ki, a pápai megerősítésre a június 27-i konzisztóriumon került sor. Székfoglalóját és programadó beszédét 1903. október 8-án tartotta.

Nagyváradra történő áthelyezése a Szent László Társulat jelentős kezdeményezéseinek időszakára esett. Az elnöki posztot betöltő Sz. megbízásából 1904-ben Várady L. Árpád – a Társulat későbbi elnöke –, Bukovinába utazott, hogy felmérje az ottani öt magyar faluban (Hadikfalva/Dornești RO, Istensegíts/Tîbeni RO, Fogadjisten/Iacobesti RO, Józseffalva/Vornicenii Mici RO, Andrásfalva/Mănești RO) lakó magyarság helyzetét. Sz. felvetette áttelepítésüket az anyaországba, ahol Bihar vármegyében, a nagyváradi püspökség területén akarta letelepíteni őket. E célból a kormánnyal is hosszas tárgyalásokat folytatott, melyek azonban Sz. korai halála miatt hirtelen megszakadtak. A terv csak 1941-ben valósult meg.

Nagyváradi egyházkormányzása során előző egyházmegyéjéhez hasonló irányt képviselt, és folytatta a helyben már megkezdett intézkedéseket. Jelentős anyagi támogatással lehetővé tette a tanítóképző megalapításának befejezését. Az újranyílt intézményben új tanítási módszerek mentén folyt az oktatás. Körleveleiben a katolikus sajtó és könyvkiadás – különösen a Szent István Társulat – pártolására buzdított. 1907-ben elhatározta a papi nyugdíj újraszabályozását, amelynek a kidolgozására központi bizottságot állított fel és megvitatására novemberben egyházmegyei tanácskozást tartott, amelyen az esperesek, kerületenként a papság egy-egy képviselője, valamint a nem lelkészkedő papság két képviselője vettek részt. Ezt követően

1908-ban körlevél útján hirdette ki az új nyugdíj szabályzatot. A nyugdíjas papság – egyelőre két fő – lakásának biztosítására a szeminárium épületének kibővítését tervezte, amelyet azonban már nem tudott véghezvinni.

Sz. gyakran mozgott előkelő és főnemesi körökben, így rendszeresen szerepelt a monarchia társadalmi lapjaiban. 1897-ben ő adta össze a befolyásos Apponyi Albert politikust és Clotilde Mensdorff-Pouilly-Dietrichsteint Bécsben, 1904-ben ő keresztelte a budai várban József Ágost főherceg újszülött fiát. Bár Sz. a kultuszminiszter megítélése szerint akkoriban a „legjobb férfikorban” volt, egészségi állapota nagyváradi hivatalba lépése után nem sokkal drasztikusan megromlott. 1904 húsvétján szélütést kapott, ősszel pedig a nyaka és a szemhéja lebénult. Az orvosok idegsorvadást állapítottak meg nála, amire Sz. külföldi üdülőhelyeken keresett gyógyulást. Hogy el tudja látni az egyházmegye kormányzását, 1906-ban segédpüspököt kapott maga mellé Fetser Antal személyében, akit 1907-ben általános helynökké nevezett ki és akire egyre több vezetési feladatot bízott. 1908. augusztus 8-án, a svájci St. Moritzban töltött gyógykezelés alkalmával ismét szélütés érte, és még aznap este elhunyt. Holttestét Nagyváradra szállították, ahol augusztus 14-én temették el. Az ünnepélyes requiemet Sz. egykori mestere, Samassa József egri érsek celebrálta. A temetésen részt vett Sz. két fivére, Szmrecsányi Lajos egri segédpüspök és Szmrecsányi György parlamenti képviselő is. 17-én, végakaratának megfelelően szülőhelyén, Sárosdarócon, a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra; a szertartást Fischer-Colbrie kassai püspök végezte. Sz. nem hagyott hátra végrendeletet. Halála után több évig Fetser püspök mint káptalani helynök kormányozta az egyházmegyét.

• *Források:* NRKEL Püspöki körlevelek 1903–1908; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 171; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioeceszana, 958, 959; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Das Vaterland* 12. 4. 1894 és 28. 7. 1900; *Agrarier Zeitung* 2. 3. 1897; *Prager Tagblatt* 23. 12. 1899; *Deutsches Volksblatt* 25. 1. 1900; *Sport und Salon* 1. 3. 1902, 3. 4. 1903, 26. 3. 1904, 9. 7. 1904; *Katolícke noviny* 24 (1891), 192; *Katolícke noviny*, 14 (1898), 112; *Alkotmány* 1908, 191; *Alkotmány* 1908. 8. 11. (1–2); *Budapesti Hírlap* 1903. 5. 12 (1–2; VETÉSI, *Az új váradi püspök*); ASRS AA.EE.SS. Periodo I, Austria, pos. 828, fasc. 366; ASRS AA.EE.SS. Periodo II, pos. 840, fasc. 390; *Schem. Agrien.* 1863–1891; *Schem. Scopusien.* 1913, 137. • *Irodalom:* IVAN CHALUPECKÝ, s.v. Szmrecsányi, Pavol, LKKOS, 1298; CSÁKY, *Kulturkampf*; HC VIII, 359, 504; HRADSKÝ, *Initia progressus*, 560, 578, 588–589; MAKKAJ BÉLA: *Magyarság-gondozás Bukovinában*, Kisebbségkutatás 9 (2000) 3:

446–477; NAGY, *Régi nevek*, 31–36; N. N., *Radostný ples k uvítaniu Pavla Szmracsányibó, biskupa*, Pútník Svätého Vojtecha X (1897) 10. sz.; SBS V, 303; *Schem. Scepusien. 1901*, 5; STURM, 1892–1897, 27; STURM, 1897–1901, 29; STURM, 1901–1906, 29; STURM, 1905–1910, 28; SZEMES JÓZSEF, *A Szent László Társulat Története 1861–1941*, Veszprém 1942, 60–63, 66; SZERENCs JÁNOS (szerk.), *A főrendibáz évkönyve I*, Budapest 1900, 147, 195, 196, *A főrendibáz évkönyve II*, Budapest 1902, 44, 105, 111, 114, *A főrendibáz évkönyve III*, Budapest 1907, 36, 50; VÉGHsÓ TAMÁS–KATKÓ MÁRTON ÁRON (szerk.), *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1. kötet 1778–1905*, Nyíregyháza 2014; ZUBKO, *Spíšskí biskupi*, 38–40.

• KLIBER, *Bischofslexikon*, 446–450.

TÓTH KRISZTINA

II.4.10. SZÉCHENYI MIKLÓS, SÁRVÁR-FELSŐVIDÉKI GRÓF (1868–1923)

Győr, 1902. április 13. – 1911. április 20.

Nagyvárad, 1911. május 30. – 1923. december 1.

1868. január 6-án született Sopronban, főnemesi családban, sárvár-felsővidéki Sz. Jenő és Erdődy Henrietta szülőktől. A család több főpapot adott a magyarhoni katolikus egyháznak, például Széchényi György esztergomi érseket (1685–1695) és Széchényi Pál kalocsai érseket (1696–1710). Sz. tanulmányait magánúton kezdte, az elemi iskolát Sopronban, a gimnáziumot 1877-től Szombathelyen végezte. A gimnázium VI–VIII. osztályát már a győri kisközseminárium növendékeként a győri bencés főgimnáziumban járta. 1885-től teológiai tanulmányokat folytatott a nagyszemináriumban. 1889/90-ben a szenteléshez szükséges korhatár eléréséig a győri kisközseminárium tanulmányi felügyelője lett és egy polgári leányiskolában volt hitoktató. 1890. május 7-én szentelte pappá Zalka János győri püspök Sopronban, az orsolyiták templomában.

Lelkipásztori szolgálatának első állomása Kismarton volt, ahol két évet töltött káplánként. 1892-ben elnyerte az Erdődy grófok kegyurasága alá tartozó Szent György vértanúról nevezett jáki apátságot. A következő években restauráltatta az apátsági templomot és külön kötetben megírta

történetét, amely 1901-ben jelent meg. A restaurált templomot 1904-ben már mint győri püspök szentelte fel. 1892-ben Sz.-t Vaszary Kolos hercegprímás átvette az esztergomi főegyházmegye kötelékébe, ahol primási levéltáros és szertartó, majd 1893-ban primási magántitkár (*secretarius a latere*) lett. Közben kánonjogot tanult a budapesti egyetemen, ahol a kongrua-kérdésről írt értekezésével kánonjogi doktorátust szerzett.

Sz. a századforduló előtti és utáni években gyakran vállalt papi szolgálatot (esketés, temetés) rokon főnemesi körökben, ami feltehetően hozzájárult gyors felemelkedéséhez az egyházi ranglétrán. 1898. január 18-án Vaszary hercegprímás a bécsi *Pazmaneum* rektorává, 1898. április 7-én pedig a király az esztergomi főszékesegyházi káptalanba mesterkanonokká nevezte ki. Rektorsága idején – rövid idő alatt, 1899 nyara és 1900 ősze között – épült fel a *Pazmaneum* új épülete Bécs kilencedik kerületében. Ennek során saját felelősségére, kedvező feltételekkel megszerzett egy olyan épületet, amely a *Pazmaneum* addigi, első kerületi épületei között helyezkedett el, ezzel jelentősen emelve a régi ingatlan összértékét eladása során.

Az új épület közelebb volt az egyetemhez és a harmad- és negyedéves papnövendékek számára külön szobákkal rendelkezett. Sz. emellett újraszabályozta az intézmény belső szervezetét. Az épületben található, a magyar egyháztörténet témáit megjelenítő Jézus Szíve-kápolnát 1900 decemberében szentelték fel a nuncius jelenlétében. Sz. rektori működése elismerésül 1900-ban pápai prelátusi címet nyert.

Wlassics Gyula kultuszminiszter (1895–1903) a királynak a még csak 33 éves Sz.-t ajánlotta a győri püspöki székbe. Az előterjesztésben Sz. adminisztratív tapasztalatai mellett főképp a *Pazmaneum*mal kapcsolatos intézkedéseit méltatta: eszerint az intézmény diákjai Sz. vezetése alatt „példásan hazafias és egyházi” lelkületűnek mutatkoznak és az 1900. évi római zárándoklat során jó benyomást keltettek. Emellett Sz. különösebb feltűnés nélkül támogatási rendszert vezetett be a szegény sorsú növendékek megsegítésére, ami az intézmény közösségi szellemének igen jót tett. Sz. származása pedig garantálja, hogy hivatalát „a legmagasabb trón iránti, családja hagyományaiiban gyökerező hűséggel”, „meleg hazaszeretettel” és „egyházi érzülettel” fogja betölteni. Győri püspöki kinevezése 1901. november 1-én kelt, amelyet a pápa már a december 16-i titkos konzisztóriumban megerősített. Felszentelésére 1902. február 2-án került sor a *Pazmaneum* házi kápolnájában. A fő felszentelő Hornig Károly veszprémi püspök, a társszentelők

Belopotoczky Kálmán († 1914) tábori apostoli helynök, tricalai címzetes püspök és Kutrovátz Ernő († 1913) győri segédpüspök voltak. Püspöki székfoglalóját 1902. április 13-án tartotta. Hivatalba lépése után másfél évvel Sz. tartotta az ünnepi előadást a budapesti IV. katolikus nagygyűlésen, amelyen a püspöki kar nagy része részt vett. Ennek során – kapcsolódva az új pápa, X. Pius jelmondatához (*Instaurare omnia in Christo*) – lánglelkű felhívást intézett a magyar katolicizmushoz, amelyben a szociális kérdés felé fordulásra és a lakosság széles körét érintő, tömeges kivándorláshoz vezető nyomornak a megszüntetésére buzdított. A szellemi eszközök (nevelés, könyvtárak, sajtóorgánumok) mellett mezőgazdasági egyesületek és szövetkezetek kiépítését javasolta. Bár Győr a századforduló táján a magyarországi keresztényszociális mozgalom központja volt – főképp az e téren úttörő Giesswein Sándor akkori püspöki titkárnak és kanonoknak köszönhetően –, Sz. saját kormányzatában csak mérsékelten követte e programot.

Győri püspökként a súlypontot a katolikus iskolaügy szervezetének és kínálatának javítására helyezte. Megszervezte a Győregyházmegyei Főtanfelügyelői Hivatalt, amely 1902-ben kezdte meg működését. 1905-ben megalapította a Győregyházmegyei Római Katolikus Népművelési Egyesületet, amelynek jövedelméből a katolikus iskolákat segítette. 1907-ben életre hívta a Győregyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesületet. 1903-ban kezdeményezte a gazdasági ismétlőiskolák felállítását, 1906-ban megnyílt Győrben a középiskolai katolikus fiúinternátus. Győrben is különös hangsúlyt fektetett a papnevelés kérdésre. Már püspöksége kezdetén elhatározta, hogy új szeminárium épületet létesít. Az építkezés 1909-ben kezdődött meg és 1910-ben fejeződött be, az új épület mintegy 100 növendék befogadására volt alkalmas. A felsőbb évfolyamok számára itt is cellarendszert vezetett be, míg a kishozzájáruló diákok és az alsóbb évfolyamok klerikusai hálótermekben szálltak meg. Az építkezés kiterjedt az 1857-ben alapított kishozzájárulóra is. A szeminárium korábbi épületében püspöki könyvtárat, a kishozzájáruló épületében 1910-ben tanítóképző internátust nyitott.

Sz. az egyházmegye irányításában hangsúlyt fektetett a pénzügyigazgatás reformjára, valamint a társadalmi és a hitbuzgalmi egyesületek támogatására, megalakítására, illetve központi ellenőrzésére is. 1902-ben felállította az ájtatossági társulatok központi igazgatóságát. 1908-ban egyházmegyei

intézőbizottságot hozott létre a katolikus egyesületek és mozgalmak egyöntetű vezetésére és felügyeletére. 1906-ban személyesen vezette a női Mária kongregációk országos zarándoklatát Máriacellbe. Meghonosította egyházmegyéjében az osztrák egyházmegyéekben elterjedt Szent Mihály arkangyal Társulatot, amelynek célja az Apostoli Szentszékhez való hűség és ragaszkodás megerősítése és adakozás volt a Szentszék céljaira. 1910 áprilisában ő vezette a római zarándoklatot II. Szilveszter pápa sírjához, aki a hagyomány szerint Szent István királynak koronát küldött. Szorgalmazta, hogy a papság vegyen részt lelkigyakorlatokon és székhelyén maga is rendezett lelkigyakorlatokat. 1902-ben szabályzatot készített a templomi és a kegyes alapítványok egységes kezelésére, számadásaik elkészítésére és felülvizsgálatára, 1903-ban pedig ezek számára alapítványi pénztárt állíttatott fel. Ugyanabban az évben elkészítette a „hitközségi szervezet” szabályait, amelyek alapján egyházmegyéjében megindult az egyházközségek szervezése. Tervezett reformjai ismertetésére és megvitatására 1903-ban, 1905-ben és 1907-ben is egyházmegyei értekezletet hívott össze. 1903-tól évi 2000 koronával járult hozzá a papi nyugdíjalaphoz, a püspökség gazdasági személyzetének pedig 4000 korona hozzájárulással nyugdíjalapot létesített.

A Műemlékek Országos Bizottságával folytatott tárgyalásai eredményeképp a győri székesegyház felvételt nyert a magyar műemlékek sorába, majd restaurálására is sor került. E kezdeményezése is hozzájárult ahhoz, hogy Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter (először: 1910–1913) az időközben 43. életévébe lépett Sz. nagyvárad püspöki kinevezését javasolta az uralkodónak. Felhozta továbbá Sz.-nek az infrastruktúra kiépítésében szerzett érdemeit. Javaslata szerint Sz. a kiterjedt püspökséget „zajtalanul, de annál nagyobb odaadással” vezette és példásan végiglátogatta. Ezenfelül lojális politikai álláspontja által „nem csekély mértékben részesült a szélsőséges elemek ellenszenvében”. Közhasznú működésével „méltónak bizonyult a legfelsőbb elismerésül szolgáló előléptetésre”. A jól jövedelmező, 1908 óta üresedésben lévő nagyvárad püspöki javadalomba, melyet azóta Fetser Antal felszentelt püspök és káptalani helynök igazgatott, 1911. március 8-án nevezte ki az uralkodó, melyet a Szentszék április 20-án erősített meg. Püspöki székét 1911. május 30-án foglalta el.

Sz. a nagyvárad egyházmegye vezetésében követte a korábbi (egyház)politikai irányvonalat. Itt is szorgalmazta a különböző katolikus

egyesületek megalakítását, melyek összefogására 1913-ban felállította a katolikus társulatok központi igazgatóságát. Célul tűzte ki, hogy minden plébánián legalább egy jámbor társulat működjön. Kiemelten támogatta az ifjúsági egyesületeket, melyekből a püspökség területén addig csak hat működött. Népmissziók és lelkigyakorlatok által törekedett az egyházmegye lelki életének elmélyítésére. Már 1911 augusztusában lelkigyakorlatot tartott papjainak a szemináriumban és kifejezte szándékát, hogy legalább két évente szeretne ilyeneket rendezni. 1913-ban az egyházmegye minden papját arra kötelezte, hogy legalább három évente vegyen részt lelkigyakorlaton. 1912-ben hat román görögkatolikus növendéket fegyelmi vétségek miatt elbocsátottak, tíz további pedig önként távozott a nagyváradi római katolikus szemináriumból. Ezt követően a román kispapokat Radu Demetriu nagyváradi görögkatolikus püspök a román tanítóképző intézetben helyezte el, a latin szertartású szemináriumban csak tanulmányaikat végezhették. A helyzet megoldására Radu elhatározta egy saját teológiai szeminárium felépítését, amelynek céljára 1914-ben magánpénztárából 100 000 koronát áldozott.

A katolikus sajtó támogatására is különös gondot fordított, körleveleiben többször buzdított a Szent István Társulat, valamint a katolikus sajtótermékek támogatására. Ebben maga is példával járt elől, támogatta többek között a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségét és a *Szív* hitbuzgalmi újságot is. Sz. jelentős változtatásokat eszközölt ki az egyházmegye igazgatásában is, amelyet gyakorlati szempontok alapján újjászervezett. 1913-ban kettéosztotta a gyulai esperesi kerületet: gyulai és orosházi esperesi kerületre. 1914-ben újraszabályozta a plébániák határait, figyelembe véve a természetes határokat, az új közlekedési útvonalakat és a községek esetleges új politikai beosztását. 1918-ig négy plébánia, két önálló lelkészség (kurácia) és két kihelyezett lelkészség (*expositura*) felállítására került sor. A világháború alatt az egyházmegye infrastruktúráját készséggel állította a haza szolgálatába, amelyhez pontos utasításokkal látta el a papságot. Szükség esetére az összes katolikus iskolát és intézményt hadi célokra ajánlotta fel. 1915-ben a szeminárium épületének egy részében vöröskereszt hadikórházat rendezett be. 1917-ben 200 ezer koronát helyezett letétbe a káptalannál, ezzel létrehozva a Zita királyné alapot a hadiárvak felkarolására, taníttatására és esetleges gyógykezelésükre. A drámai fejleményektől függetlenül a Szentszék részére a háború éveit is jelentős összegű péterfilléreket juttatott, példá-

ul 1915-ben 45 ezer koronát, 1916-ban 12 ezer koronát. 1916-ban háborús segélyt és lakbérpótlékot utalt ki a nyugdíjas papoknak. 1918-ban pedig a nyugdíjalapba 10 éven keresztül évi 8000 koronát ajánlva (a káptalan emellett 4000 koronát ajánlott) felemelte a nyugdíj összegét. A papságot e célra nem adóztatta meg, de önkéntes hozzájárulásukat szívesen vette. Sz. a háború végzetes kimenetelét főképp a liberális sajtónak tulajdonította. A világháború okainak, befolyásának és következményeinek elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy a keresztényellenes sajtó negatív befolyást gyakorolt az események menetére, így ideje megteremteni a keresztény, magyar, független sajtót. Ezért 1918-ban a Központi Sajtóvállalat Rt-ben 100 000 korona értékű részvényt jegyzett és papjait körlevélben is e vállalkozás támogatására buzdította.

Sz. a trianoni békeszerződés (1920) után székhelyén maradt. Az államhátár túloldalára került terület részére létrehozta a gyulai helynökséget, amelynek élére vikáriust nevezett ki (1924-től Debrecenben). Jelentős összegekkel járult hozzá a háborúban károsult egyházi infrastruktúra újjáépítéséhez. 1922-ben püspöksége 20. évfordulója alkalmából a püspökség romániai részének félmillió leu-t, magyarországi részének 2,5 millió koronát adományozott. További félmillió koronát adakozott 1923-ban az Országos Ínségnyhító Mozgalom javára. Mind magánlevelezéseiben, mind a püspöki kar 1921. februári konferenciáján kifejezte aggodalmát a Szentszéknek az utódállamok irányába folytatott túl engedékeny politikájával szemben. Ettől függetlenül beletörődött a megváltozott politikai viszonyokba, és 1921. április 9-én I. Ferdinánd román királynak mint új uralkodónak letette a hűségesküt. A román parlamentben neki járó szenátusi helyet azonban nem akarta elfoglalni mindaddig, amíg nem látja biztosítva az egyházmegyéje fennmaradását. 1923 elején sikertelenül folyamodott a királyhoz a politikai okokból bezárt nagyváradai premontrei főgimnázium ügyében.

Élete utolsó két évében súlyos betegségben, többek között krónikus szívbajban (*angina pectoris*) szenvedett. A mindössze 55 éves Sz. 1923. december 1-én, szívbajban halt meg Budapesten. Végakarata szerint az orosházi plébániatemplomban helyezték örök nyugalomra. Végrendeletében értékes műgyűjteménye egy részét a nagyváradai múzeumra hagyta, de csak arra az esetre, ha a város a halála időpontjában már nem áll román uralom alatt. 1924–1925 folyamán a gyűjtemény egy részét elárverezték, más része különféle múzeumokba került.

• *Művei*: *A lelkeszi congrua ügye 1885–1895*, Esztergom 1895; *A Szent György vértanúról nevezett jaáki apátság története*, Budapest 1901; *Egyházi beszéd, melyet szent Adalbert püspök halálának kilencszázados évfordulója alkalmából az esztergomi főszékesegyházban 1897. május 2-án mondott*, Esztergom 1897; *Egyházi beszéd szent István király ünnepére*, Esztergom 1897; *Dr. Széchenyi Miklós gróf győri megyés püspöknek, a magyar küldöttség és zarándoklat vezetőjének beszédei [...]*, Győr 1910. • *Források*: *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1901*, Győr 1901, III; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1902*, Győr 1902; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1907*, Győr 1907; *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jaurinensis dimissae Anno Domini 1908*, Győr 1908; NRKEL Püspöki Körlevelek, 1911–1918; RNL Bihar, Fd 3, *Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Publico-ecclesiasticae*, 163, 173, 174; RNL Bihar, Fd 3, *Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Dioeceszana*, 960, 961, 962, 963; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Reichspost* 20. 3. 1924; *Prager Tagblatt* 2. 8. 1924. • *Irodalom*: BEDY VINCE, *A győregyházmegyei papnevelés története. Győregyházmegye múltjából* 2, Győr 1937; BEKE, *Az esztergomi*; BEKE MARGIT, *Fejezetek az új- és legújabbkori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban*, Budapest 2006; BIHAR ANTAL, *Dr. Széchenyi Miklós Gróf v. b. t. t. Győri Megyés Püspök 1901–1911*, Győr 1911; FAZEKAS-BEKE, *A bécsi Pázmáneum*, 312, 354; GOTTSMANN, *Katholizismen*; HC VIII, 317; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 526; NAGY MÁRTON, *Régi nevek – régi regék*, Nagyvárad 1927, 107–108; *Schem. Jaurinen. 1883, 1884, 1886, 1888, 1890, 1892, 1894, 1896, 1898, 1901*; SIPOS ZSOLT, *Károly trónörökös vendégeskedése a nagyváradai püspöki palotában*, Új Magyar Sion 14 (56) (2020) 1. sz., 159–164.; VÉGVÁRY FERENC–ZIMMER FERENC, *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*, Budapest 1910, 26.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 450–456.

TÓTH KRISZTINA

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
ASRS	Archivio Storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali
DAW	Diözesanarchiv Wien (Bécs)
NRKEL	Nagyvárad/Római Katolikus Egyházmegye Levéltára (Nagyvárad/Oradea)
ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Bécs/Wien)
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)
RNL Bihar	Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale ale României (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Hivatala) (Nagyvárad/Oradea)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

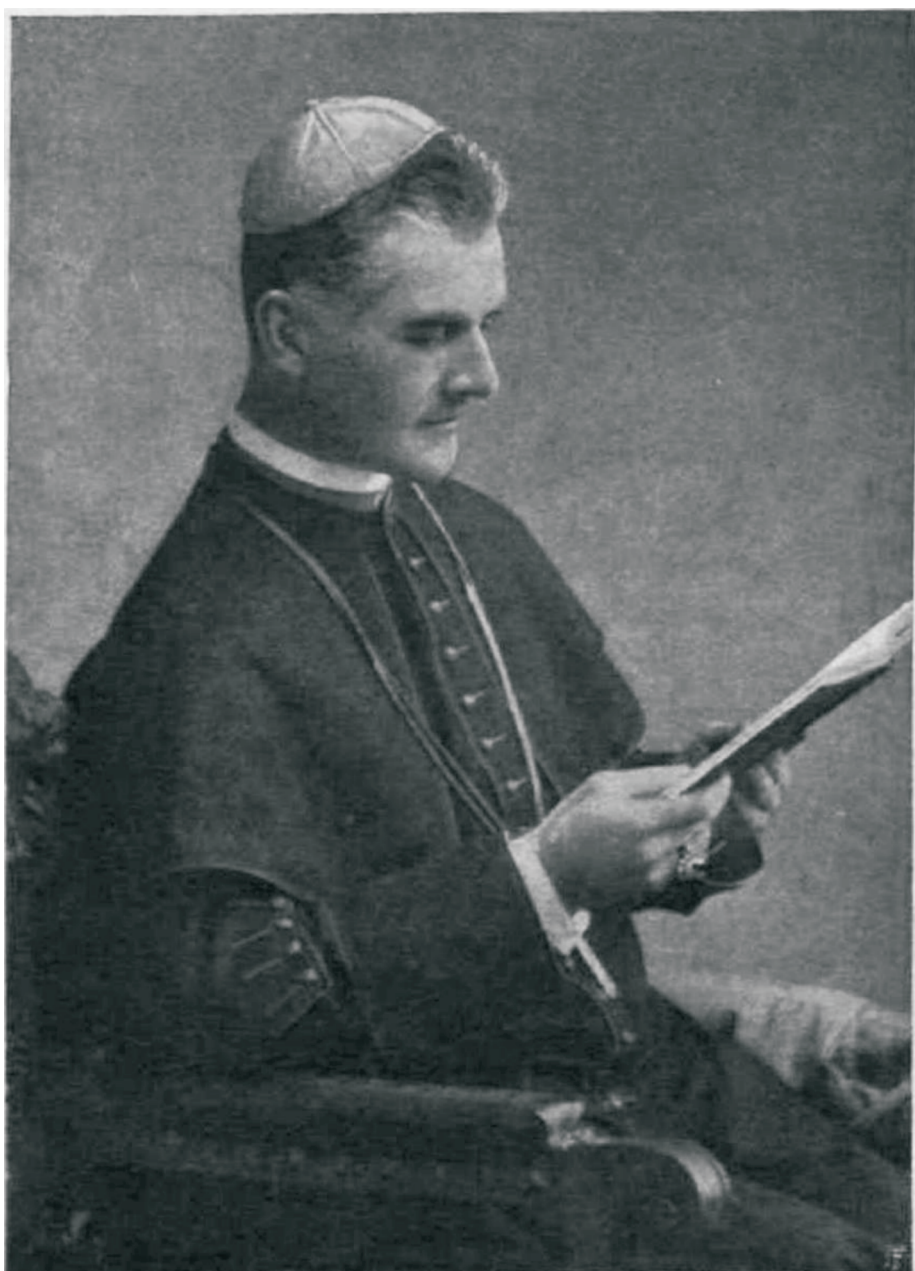
Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repository/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök (1887–1902), 1893-tól bíboros
(NRKEL)

2. Szegedi Pál nagyváradai püspök (1903–1908)
(NRKEL)

3. gróf Széchenyi Miklós nagyváradi püspök (1911–1923)
(NRKEL)

4. Széchenyi Miklós nagyváradai (korábban győri) püspök
Míg az előző, 3. sz. képen hermelinprémes *cappa magna*t, itt korális főpapi öltözetet visel.
(NRKEL)

5. Széchenyi Miklós nagyváradi püspök

A kandallónak támaszkodó, cigarettázó főpap dr. Mazurek Gyula püspöki titkár, Bundala Mihály olvasókanonok és Brém Lőrinc oldalkanonok, irodaigazgató társaságában. (NRKEL)

6. Széchenyi Miklós nagyváradi püspök Debrecenben, 1918. október 23-án
A felvétel az egyetem felavatásakor készült. Középen Lindenberger János kanonok-plébános, jobbra Kiss Géza rektor látható.

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>